

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 2 maja 2024 r.

Poz. 2642

UCHWAŁA NR LXXIX/430/2024 RADY GMINY WERBKOWICE

z dnia 29 kwietnia 2024 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9, art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2023 r. poz. 40, z późn.zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U.z 2022 r. poz. 840, z późn.zm.), po uzyskaniu opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Delegatura w Zamościu, Rada Gminy Werbkowice uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Werbkowice na lata 2024-2027 w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Mariusz Kidyba

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Załącznik do Uchwały Nr LXXIX/430/2024

Rady Gminy Werbkowice z dnia 29 kwietnia 2024 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

**Gmina Werbkowice
luty 2024**

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027**Spis treści**

1. Wprowadzenie.....	3
2. Uwarunkowania lokalne, regionalne rozwoju osadnictwa i budownictwa gminy Werbkowice.....	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	12
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	12
4.1.1 Krajowy Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 – 2017.....	12
4.1.2 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury i jej Uzupełnienie na lata 2004 – 2020.....	13
4.1.3 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015-2018.....	15
4.1.4 Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2016-2023 Stowarzyszenia Hrubieszowskiego" Lepsze jutro" Lokalna Grupa Działania.....	15
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	16
5.1 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice.....	16
5.2 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Werbkowice.....	17
6. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego.....	20
6.1 Zasoby zabytkowe i stan zachowania zabytków na terenie gminy.....	20
6.1.1 Archeologia.....	20
6.1.2 Zabytki sakralne.....	21
6.1.3 Zespoły i obiekty ziemiańskie pałacowo-dworskie.....	25
6.1.4 Inne obiekty architektury.....	27
6.1.5 Zabytki techniki.....	28
6.1.6 Kapliczki, figury i krzyże przydrożne.....	30
6.1.7 Cmentarze.....	30
6.1.8. Zabytkowe trakty komunikacyjne.....	33
6.1.9. Obiekty prawnie chronione wpisane do rejestru pomników przyrody.....	34
6.2. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	34
7. Środowisko kulturowe – kultura niematerialna.....	35
8. Ocena dziedzictwa kulturowego, szanse, zagrożenia i priorytety	38
8.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń.....	38
8.2. Priorytety w zakresie opieki nad zabytkami Gminy Werbkowice.....	39
8.3. Kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami.....	40
8.4 Zadania do realizacji w latach 2024 -2027 w zakresie opieki nad zabytkami.....	42
8.5 Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	42
9. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami.....	43
10. Źródła finansowania realizacji Programu.....	43
11. Realizacja i finansowanie przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.....	45
12. Wykaz zabytków objętych ochroną na terenie Gminy Werbkowice.....	47
13. Dokumentacja fotograficzna.....	69

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027**1. WPROWADZENIE**

Gminny program opieki nad zabytkami dla Gminy Werbkowice na lata 2024-2027 stanowi wykonanie upoważnienia ustawowego, zawartego w art. 87 ust.3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2022 r. poz.2840). Rada Gminy ustanawia program w drodze uchwały. Obowiązek sporządzenia Gminnego programu przez wójta na okres 4 lat wynika z art. 87 ust.1 cytowanej ustawy.

W świetle art. 7 ust.1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2023, poz. 40) do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Obok zadań własnych gmina jako jednostka samorządu terytorialnego posiada znaczące kompetencje w realizacji zadań ochronnych. Gmina wdrażając postanowienia programu opieki nad zabytkami uzupełnia działania państwa w zakresie prawnej ochrony zabytków. Gminy posiadają kompetencje w zakresie ustanawiania parku kulturowego, prowadzenia gminnych ewidencji zabytków oraz wprowadzania ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Zatem szczególną rolę odgrywa Program opieki nad zabytkami, stanowiący bardzo istotny element zarządzania dziedzictwem kulturowym na danym obszarze.

Dziedzictwo kulturowe stanowi nie tylko przedmiot ochrony, ale jest również zasobem, który winien zostać wykorzystany dla obecnego i przyszłego rozwoju.

Program opieki nad zabytkami gminy Werbkowice jest kompendium podstawowej wiedzy nt. dziedzictwa kulturowego, cytuje, streszcza i omawia dokumenty programowe ochrony zasobów i dziedzictwa kulturowego na poziomie krajowym, wojewódzkim i powiatowym, a także wewnętrzne sporządzone na poziomie gminy. Opracowana jest w nim charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego gminy oraz wskazane obiekty objęte prawnymi formami ochrony i obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.

Program zawiera ocenę stanu dziedzictwa kulturowego gminy, która pozwala na określenie podstawowych priorytetów programu opieki nad zabytkami oraz kierunków działań i zadań realizowanych w ramach przyjętych priorytetów. Omówione jest też instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami, źródła jego finansowania oraz realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków.

Gminny program opieki nad zabytkami gminy Werbkowice na lata 2024 – 2027, jako element polityki samorządowej, jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania w gminie. Powinien służyć podejmowaniu planowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego, a także upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego, jest podstawą współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta powinna przynieść korzyści lokalnej społeczności oraz zachować dziedzictwo kulturowe, które przekazały nam poprzednie pokolenia.

Wskazane w programie działania mają na celu poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz promocję mającą na celu zwiększenie do nich dostępności mieszkańców turystów. Program pełni też rolę edukacyjną, jego zadaniem jest budzenie w społeczności świadomości kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości, wspólnych korzeni.

Celem opracowania Programu opieki nad zabytkami gminy Werbkowice, zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy,
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. UWARUNKOWANIA LOKALNE, REGIONALNE ROZWOJU OSADNICTWA I BUDOWNICTWA GMINY WERBKOWICE.

Gmina Werbkowice ma charakter gminy wiejskiej. Znajduje się w województwie lubelskim, w powiecie hrubieszowskim. Gmina usytuowana jest na obszarze zachodniej części powiatu hrubieszowskiego, jej powierzchnia wynosi 18 715,09 ha, co stanowi 14,83% powierzchni powiatu. Jest jedną z siedmiu gmin powiatu hrubieszowskiego i zajmuje pow. 188 km².

Gmina jest zlokalizowana po obu stronach drogi krajowej nr 74 przy trasie Zamość – Hrubieszów. Siedziba gminy znajduje się w odległości: 13 km od siedziby powiatu – m. Hrubieszów, 39 km stolicy subregionu – Zamościa, 125 km od stolicy województwa lubelskiego – Lublina.

Gmina Werbkowice wg. regionalizacji fizyczno-geograficznej położona jest w obrębie następujących jednostek:

- Wyżyna Wołyńsko-Podolska,
- Wyżyna Zachodniowołyńska,
- Kotlina Hrubieszowska, Wyżyna Wschodniomałopolska,
- Wyżyna Lubelska,
- Działy Grabowieckie.

Krajobraz gminy jest bardzo zróżnicowany, ze względu na ukształtowanie terenu przynależy do dwóch odrębnych regionów: Działów Grabowieckich (część płn. zach.) i Kotliny Hrubieszowskiej (część pozostała). Terytorium gminy na przestrzeni dziejów był obszarem pogranicznym, co wraz z innymi czynnikami sprawiło, że jego dzieje są bardzo zagmatwane. Miejscowa ludność stanowiła mieszankę narodowościową: Polacy, Żydzi, Rusini oraz religijną: rzymskokatolicy, grekokatolicy, prawosławni i wyznania mojżeszowego, a przez krótki czas także protestanci.¹

Gmina Werbkowice posiada specyficzny charakter struktury kulturowej. Duży wpływ na charakter i warunki tworzenia oraz możliwości twórców tego regionu miały cechy położenia geograficznego na granicy kultury zachodniej i wschodniej (kresowy charakter) z zamieszkałą tu ludnością polską, ukraińską, żydowską. Zachowane do dziś na terenie gminy obiekty prezentują

1 E.Niedźwiedź, J. Niedźwiedź, J.Siudak „ Dzieje miejscowości Werbkowice”

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

niejednokrotnie niespotykane nigdzie indziej rozwiązania architektoniczne i urbanistyczne, walory niektórych z nich odznaczają się wysoką rangą.

Zabytki świeckie reprezentują przede wszystkim pałace i dwory – siedziby rodów władających w swoim czasie znacznymi dobrami. Na uwagę zasługują zespoły podworskie i okalające je parki z przełomu XIX i XX w. Obszar usiany jest również licznymi zabytkami sakralnymi, wśród których znamienne dla werbkowickiego krajobrazu są dawne cerkwie greckokatolickie oraz kościoły rzymskokatolickie, XIX – wieczne kapliczki drewniane, zespoły poklasztorne i przydrożne krzyże. Ważnymi zabytkami na terenie gminy są: Monastyr w miejscowości Turkowice, pałac w Werbkowicach oraz dworek w Gozdowie. Z miejsc kultu religijnego godnymi zainteresowania są obiekty sakralne w miejscowości Werbkowice, Hostynne, Terebiń i Malice. Ten zakątek Polski został ciężko doświadczony przez historię. Świadczy o tym stan zabytków, świadczą o tym groby, jak i liczne pomniki pamięci. Są to głównie pomniki i tablice walki i męczeństwa na miejscowych cmentarzach oraz reprezentacyjnych miejscach w miejscowościach i kościołach, upamiętniające powstańców styczniowych, żołnierzy Wojska Polskiego z lat 1918-1920 r., poległych na Werbkowickiej ziemi w walce z konnicą Budionnego; Żołnierzy Września 1939 r. zabitych przez hitlerowców; partyzantów poległych w walce z Niemcami i UPA, a także ludność cywilną – ofiary mordów hitlerowskich i UPA z lat 1939-1945 oraz powojennej partyzantki antykomunistycznej. Z miejsc pamięci narodowej, które warto zobaczyć są: pomnik upamiętniający Strzelców Kaniowskich poległych na naszym terenie podczas wojny z sowietami w Hostynnem-Kolonii, pomnik upamiętniający ofiary i obrońców niepodległości Polski w Honiatyczach oraz tablicę pamiątkową ku czci poległych kolejarzy w Gozdowie. Na uwagę zasługuje zrekonstruowany pomnik Józefa Piłsudskiego w Werbkowicach. Na terenie Gminy znajduje się wiele ciekawych stanowisk archeologicznych. Wartości poznawcze i historyczne ogółu stanowisk archeologicznych w zasadniczy sposób wzbogacają i określają zasoby kulturowe gminy.

Pograniczne położenie terenów nad Huczwą i Bugiem sprawiło, że przez dłuższy czas były one obiektem rywalizacji Polski i Rusi. Po zajęciu ich w 981 r. przez Włodzimierza Wielkiego, tereny te do Polski przyłączył Bolesław Chrobry w 1018 r. Tereny te w zostały zajęte przez Ruś w 1031 r. Zmienił się wtedy też charakter osadnictwa na wschodniosłowiańskie.

Druga połowa XII w. to czas najazdów tureckich, które przyczyniły się do upadku wielu ośrodków osadniczych. Pod koniec XIII w. Czerwień zniknęła z areny dziejowej. Ich funkcję polityczno-administracyjną przejęły Tyszowce.

W dalszych dziejach tego obszaru tereny położone na południowo-wschodnich Kresach narażone były na częste najazdy rabunkowe. Z tego powodu zbudowano zamki w Kryłowie, Terebiniu a także dwory obronne w Gozdowie, Szychowicach, Modryńcu. Szczególnie niszczycielskie dla obszaru były wyprawy kozackie Bohdana Chmielnickiego w 1648 r., moskiewsko-kozackie w 1655 r., szwedzkie w 1656 r., siedmiogrodzkie w 1657 r. saskie, rosyjskie i kozackie (Mazepy) z pocz. XVIII w. Podczas tych walk zniszczeniu uległy zamki w Kryłowie, Hrubieszowie, dwór w Gozdowie, Terebiniu i Modryńcu. Zniszczono także wiele zabudowań chłopskich. W 1672 r. najazd tatarski dosięgnął okolice Hrubieszowa. Tatarom zadał wówczas klęskę hetman Jan III Sobieski.

Duży wpływ na kształt dziedzictwa kulturowego miały rozbiory polski. W wyniku I i III rozbioru tereny dzisiejszej Zamojszczyzny zagarnięte przez Austrię, która wprowadziła tu własne prawo. Majątki kościelne zostały rozdane lub sprzedane. Władze austriackie zlikwidowały parafie w Honiatyczach i Gozdowie. Wprowadziły zakaz chowania zmarłych w obrębie zabudowy, co w konsekwencji oznaczało konieczność zakładania cmentarzy poza obrębem wsi. Zaprzestano wówczas chowania zmarłych na cmentarzach przykościelnych i przy cerkiewnych.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Teren Gminy Werbkowice także był pod wpływem dziejów Napoleońskich. W czasie wojny Napoleona z Rosją powiat hrubieszowski trzykrotnie był areną walk. Po klęsce Napoleona w 1815 r. utworzono Królestwo Polskie, całkowicie zależne od cara Rosji, które obejmowało departament lubelski. Południowe skrawki Zamojszczyzny pozostały przy Austrii, w obrębie Galicji. Powstania listopadowe i styczniowe także objęły omawiane tereny. Najważniejszą rolę spełniała Twierdza Zamojska, która podczas powstania listopadowego stanowiła jeden z ważniejszych ośrodków oporu powstańców. W kwietniu 1831 r., przez teren powiatu hrubieszowskiego przeszedł Korpus Wojska Polskiego gen. Józefa Dwernickiego. Wybuch powstania styczniowego poprzedziły niepokoje na wsi, chłopcy domagali się zmniejszenia swych ciężarów. Powstania chłopskie objęły: Honiatycze, Hostynne, Podhorce, Terebiń, Terebiniec i Strzyżowiec. 15 maja 1863 r. miała miejsce bitwa w lasach turkowieckich oddziałów powstańczych z Rosją. Po upadku powstania Rosjanie rozpoczęli represje wobec Polaków. Większość dotychczasowych miasteczek spadła do rangi osad i wsi. W roku 1964 przeprowadzono reformę szkolnictwa powołując szkoły z językiem rosyjskim, powstało wtedy szereg szkółek wiejskich 1-2 klasowych, najczęściej przy cerkwiach lub kościołach m.in w Werbkowicach, Sahryniu, i Peresołowicach. Cerkwie unickie w Hostynnem, Honiatyczach, Werbkowicach, Podhorcach, Terebiniu, Turkowicach, Sahryniu, Peresołowicach i Gozdowie przemianowano na prawosławie.²

Cmentarz w Werbkowicach został utworzony przed rokiem 1875, w czasie funkcjonowania parafii unickiej w Werbkowicach. Był więc pierwotnie cmentarzem unickim. Po tej dacie do roku 1915 i po zakończeniu I w. św. do końca lat 40 XX byli grzebani na nim wierni prawosławni przynależący do różnych cerkwi prawosławnych.³

W wyniku reformy w 1867 r. powstały gminy: Werbkowice, Miętkie, Kotlice, Mołodiatycze.

Wystąpienia społeczne w 1905 r. spowodowały ogłoszeniem przez cara ukazu tolerancyjnego pozwalającego na swobodny wybór religii. Spowodowało to masowe przechodzenie unitów na katolicyzm. Cerkwie zostały przejęte na kościoły katolickie. W okresie międzywojennym powstały parafie rzymskokatolickie : Werbkowice (1919) r., Sahryń (1924 r.) i Turkowice (1939 r)

Wybuch I w. św. także objął teren Gminy Werbkowice. Austriacy z podpitych terenów utworzyli Generał-Gubernatorstwo. Dalsze lata wojny charakteryzował ucisk miejscowej ludności, na która spadł obowiązek utrzymania wojsk. Celem wykorzystania podbitych terenów w 1915 r. Austriacy zbudowali kolej wąskotorową łącząca Uhnów z Włodzimierzem Wołyńskim. Kolej ta przebiegała przez teren Gminy Werbkowice, a w Gozdowie, Malicach, Wronowicach i Turkowicach powstały przystanki kolejowe natomiast w Werbkowicach wybudowano dworzec kolejowy dla ruchu pasażerskiego na linii wąskotorowej i normalnotorowej. Wybudowana podczas I wojny światowej kolej istniała do roku 1990, kiedy w związku z planami budowy cukrowni w Tyszowcach rozebrano odcinek Werbkowice-Byków wraz z odgałęziami z Łaszczowa do Witkowa i Wożuczyna. W latach 1916-1917 Austriacy wybudowali także linie normalnotorową na trasie Zamość -Włodzimierz Wołyński i na tej trasie wybudowano przystanek w Konopnem.

W listopadzie po 123 latach Polska odzyskała niepodległość. Większość wsi Gminy Werbkowice znalazła się w składzie powiatu hrubieszowskiego, jedynie Honiatycze i Honiatyczki należały do powiatu tomaszowskiego. Polskie szkoły powstały prawie w każdej wsi.

Pod koniec 1919 r. wybuchły pierwsze konflikty polsko-sowieckie. Konflikt przybrał na sile wiosną 1920. Na terenie gminy miała miejsce bitwa na polach Horyszowa i Hostynnego 31 sierpnia 1920 r. pomiędzy armią konną Budionnego a dywizją 2 Batalionem 30 Pułku Strzelców Kaniowskich .

² Ibidem

³ M. Sawa cmentarz prawosławny w Werbkowicach.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Wobec olbrzymiej przewagi mimo bohaterskiej walki zostali w pień wycięci. Ich ciała spoczywają w grobie przy Szkole Podstawowej w Hostynnem. Miejsce spoczynku podlega ochronie konserwatorskiej. Mniejszą potyczkę stoczyli Polacy w okolicach Honiatycz. Tutaj zginęło pięciu żołnierzy polskich, a ich ciała spoczywają na cmentarzu przykościelnym w Honiatyczach.

Współcześnie teren gminy jest częściowo zainwestowany (zagospodarowany), występują również tereny otwarte, do których zalicza się:

- rolnicza przestrzeń produkcyjna bez zabudowy lub z rozproszoną zabudową kolonijną,
- doliny rzek, łąki, pastwiska, stawy, lasy,
- różnorodna szata roślinna, stanowiąca pokrycie obszaru: rolnicze uprawy oraz pokrycia, łąkowe i leśne.

Do krajobrazu wprowadzana jest funkcja agroturystyki oraz uzupełniająca zabudowa o charakterze letniskowym (wsie Kol. Wilków i Peresołowice), jedynie w okolicy Cukrowni krajobraz jest dysharmonijny, o charakterze przemysłowym. Z uwagi na występowanie erozji gleb niezbędne będą zabiegi przeciwoerozyjne poprzedzone specjalistycznymi opracowaniami. Wyróżniono tereny rolniczej przestrzeni produkcyjnej tj. uprawy polowe lub ogrodnicze z występującą zabudową rolniczą rozproszoną. Krajobraz w dolinie rzeki Huczwy tworzą naturalne zadrzewienia oraz tereny łąkowe leśne z występującą zabudową rolniczą. Natomiast dolina rzeki Siniochy, to krajobraz łąkowo pastwiskowy z zadrzewieniami i bagnami.

Na terenie gminy Werbkowice wyodrębniono trzy strefy krajobrazowe:

- ekologiczną – obejmującą rzeki, łąki, lasy stanowiące węzły ekologiczne.
- osadniczą – obejmującą zwarte zespoły zabudowy wiejskiej,
- rolną – obejmującą uprawy polowe i ogrodnicze, łąki oraz rozproszoną

Sieć osadniczą tworzy 26 miejscowości, które składają się na 29 sołectw. Największą miejscowością w gminie są Werbkowice. Na koniec 2022 roku gminę zamieszkiwało **9070 osób**.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.

System ochrony zabytków w Polsce ma swoje korzenie w wydanym w 1918 r. Dekrecie Rady Regencyjnej Królestwa Polskiego z dnia 31 października o opiece nad zabytkami sztuki i kultury (Dziennik Praw Królestwa Polskiego z 1918 r. Nr 16, poz. 36).

Na jego mocy (art. 1) „Wszelkie zabytki kultury i sztuki, znajdujące się w granicach Państwa Polskiego, wpisane do inwentarza zabytków sztuki i kultury, podlegają opiece prawa [...]”, zaś wszelkie działania związane ze sprawowaniem opieki należą do (art. 3) „[...] konserwatorów zabytków sztuki i kultury, mianowanych przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.”⁴

System ochrony zabytków w Polsce – funkcjonujący w okresie międzywojennym – został ostatecznie ukształtowany przepisami wydanego w 1928 r. rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 marca o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 1928 r. Nr 29, poz. 265, z późn. zm.14). Na jego mocy utworzono funkcjonujący do dziś rejestr zabytków (art. 4) „Władze konserwatorskie pierwszej instancji prowadzą rejestr zabytków. Sposób prowadzenia rejestru określi rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego”. Dział II wspomnianego rozporządzenia określał strukturę i organizację organów opieki nad zabytkami¹⁵), przyznając obowiązki w tym zakresie administracji państwowej. W 1962 roku dokonano istotnej zmiany w

4 Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

obowiązującym systemie ochrony zabytków w Polsce, wprowadzając w życie ustawę z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury (Dz. U. z 1999 r. Nr 98, poz. 1150, z późn. zm.). Wspomnianą ustawą wprowadzono pojęcie ochrony zabytków, jako wyłączną kompetencję państwa). Ustawa łączyła w sobie przepisy dotyczące ochrony zabytków z przepisami dotyczącymi organizacji i działalności muzealnej. Obecnie całokształt problematyki ochrony zabytków w Polsce reguluje ustawa o ochronie zabytków.

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela (Konstytucja RP art. 5, art. 6 ust. 1 i art. 86). Głównym aktem prawnym regulującym przedmiot, zakres i formy opieki nad zabytkami jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022, poz. 840 ze zm.).

Definicja zabytku (art.3 cyt. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dalej: *uoz*): *Zabytkiem jest nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.*

Ochrona zabytków (art. 4 *uoz*) polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkami (art. 5 *uoz*)

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Obiekty podlegające ochronie (art. 6.1 i 6.2 *uoz*)

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - krajobrazami kulturowymi,
 - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - dziełami architektury i budownictwa,
 - dziełami budownictwa obronnego,
 - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - cmentarzami,
 - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

osobistości lub instytucji

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych
- według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami,
- pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych
- osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków są (art. 7):

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego

Rejestr zabytków nieruchomości (art. 9 *uoz*)

1. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

2. W trybie określonym w ust. 1, do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomości.

3. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

4. Decyzja o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, stanowi podstawę wpisu w katastrze nieruchomości.
5. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Rejestr zabytków ruchomych (art. 10 *uoz*)

1. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.
2. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej o rejestrze nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11).

Rejestr zabytków archeologicznych

Zabytkiem archeologicznym, zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jest zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Zabytek archeologiczny wpisuje się do rejestru w takim samym trybie jak zabytek nieruchomy, omówiony wyżej.

Ochrona zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego (art. 18 *uoz*).

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji i koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (art. 18.1 *uoz*).
2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:
 - 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
 - 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
 - 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę (art. 19.1 *uoz*):

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

3) parków kulturowych.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę (art. 19.1a *uoz*):

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1 (art. 19.2 *uoz*)

W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków (art. 19.3 *uoz*).

Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20 *uoz*). Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy (art. 21 *uoz*).

Ustawa nakłada na Gminę szereg praw i obowiązków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, są to m.in.:

- prawo utworzenia przez Radę Gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art.16)
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju gminy (art.18)
- obowiązek prowadzenia przez Wójta Gminy gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 ust.4)
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego jednostka samorządu terytorialnego posiada tytuł prawny wykonywane w ramach zadań własnych (art. 71)
- prawo ubiegania się przez gminę dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane wykonywane przy zabytku będącego własnością tej jednostki (art. 73 *uoz*)
- prawo udzielania przez Radę Gminy, dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (art. 81)
- sporządzanie przez Wójta Gminy i przyjmowanie przez Radę Gminy na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87 *uoz*).

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027**4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.****4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.**

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022 został przyjęty uchwałą Rady Ministrów 13 sierpnia 2019 r., a następnie ogłoszony w „Monitorze Polskim” 11 września 2019 r. (MP z 2019 r., poz. 808).

W sierpniu 2019 roku uchwałą nr 82 Rady Ministrów ogłoszony został Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022. Jego głównym celem było: „Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami”. Zgodnie z założeniami twórców programu będzie on realizowany poprzez trzy cele szczegółowe, którym przypisano odpowiednie kierunki działań oraz zadania i projekty, dla których z kolei określono harmonogram wskaźników realizacji. Koordynację programu na lata 2019-2022 powierzono Narodowemu Instytutowi Dziedzictwa, który ma za zadanie dążyć do aktywizacji i zaangażowania w podejmowane działania jak największej liczby podmiotów zajmujących się ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w Polsce.

Jednym z kierunków działań programu jest wzmocnienie systemu ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym. W ramach tego kierunku planowana jest realizacja zadań, których bezpośrednimi interesariuszami są przedstawiciele samorządów.

Zadania skierowane do samorządów można podzielić na trzy kategorie: edukacyjne, doradcze i promocyjne. Zadania, w których bezpośrednią grupą docelową są samorzady, stanowią tylko część ogółu zadań określonych przez twórców Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022. Spośród pozostałych warto wymienić te, które także będą realizowane na terenie konkretnych gmin, powiatów czy województw, jak na przykład archeologiczne badania powierzchniowe, rejestracja zabytków ruchomych na wypadek kradzieży, warsztaty edukacyjne w szkołach czy wydarzenia popularyzatorskie oparte na pracy wolontariuszy dofinansowywane z programu „Wspólnie dla dziedzictwa”.

Twórcom Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami bardzo zależy na tym, aby programy opieki nad zabytkami powstawały i były wdrażane na poziomie gmin. Obowiązek ten narzuca na nie przywoływana już Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jednak jego realizacja pozostawia wiele do życzenia. Z danych GUS wynika, że jedynie 33 procent gmin w Polsce wdrożyło gminny program opieki nad zabytkami.

Dokument ten określa cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na okres czterech lat. Wskazuje on także szczegółowo kierunki działań i zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jak również warunki i sposób ich finansowania oraz harmonogram ich realizacji.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest tylko jednym ze szczebli zarządzania strategicznego ochroną i opieką nad zabytkami w Polsce opisanym w ustawie. Analogiczne dokumenty powstają także na poziomie wojewódzkim, powiatowym i gminnym.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Ostatni Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami obowiązywał w latach 2014-2017 (uchwała nr 125/204 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r.), a jego głównym celem było: „Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”. Był to pierwszy tego rodzaju dokument strategiczny na poziomie centralnym, który – pomimo swoich wad – wyznaczył kierunek zmian w zarządzaniu ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w Polsce.

4.1.2. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury i jej Uzupełnienie na lata 2004 – 2020.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 została przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., jej przedłużenie czyli „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020” przyjęto w 2005 roku. Powyższe dokumenty należy rozpatrywać łącznie. Służą one wdrożeniu Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego.”

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013, obejmuje wszystkie sfery i zagadnienia związane z funkcjonowaniem kultury. W ramach prac nad Dokumentem określono nową misję, którą w ramach przedstawionych założeń do strategii, wypełniać powinny instytucje zarządzające, pośredniczące, finansujące, współpracujące oraz wnioskodawcy. **Misją tą jest: *Zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.***

Założenia do Narodowej Strategii Rozwoju Kultury zostały określone następująco:

- Państwo powinno realizować zadania z zakresu kultury poprzez działania Ministra Kultury oraz działania jednostek samorządu terytorialnego.
- Wydatki publiczne na kulturę w Polsce powinny wzrosnąć.
- Minister Kultury realizuje zadania własne poprzez narodowe programy kultury, narodowe instytucje kultury, placówki badawczo-rozwojowe, wyspecjalizowane instytucje oraz zlecenie zadań instytucjom samorządowym i pozarządowym.
- Budżet Ministra Kultury powinien być adekwatny do nowych działań.

Ze względu na ograniczenia budżetu państwa winno poszukiwać się pozabudżetowych środków finansujących kulturę. W tym celu proponuje się uzupełnienie istniejącego modelu finansowania kultury o rozwiązania stosowane w Europie, tworzące fundusze celowe dla realizacji polityk w poszczególnych obszarach kultury.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania są:

- promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw,
- ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków,
- rozwój szkolnictwa artystycznego, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz unowocześnianie programów edukacji artystycznej i dostosowanie ich do rynku pracy,
- wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej,
- stworzenie systemu wspierania współczesnej twórczości artystycznej, stworzenie instytucji zajmujących się jej dokumentowaniem, gromadzeniem i udostępnianiem.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

- Zwiększenie samodzielności instytucji kultury, także w znaczeniu ekonomicznym oraz wyposażenie ich w odpowiednie narzędzia finansowe, wpłynie pozytywnie na ich efektywność i konkurencyjność na rynku usług kulturalnych oraz na samodzielność programową.

Rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę (wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).

Strategia zawiera działania instytucjonalne, organizacyjne, prawne, finansowe i kontrolne, wraz ze wskazaniem jednostek odpowiedzialnych za realizację tych zadań oraz potrzeb finansowych Ministra Kultury do realizacji strategii i źródła ewentualnego pochodzenia pozostałych środków.

Działania podejmowane w ramach Narodowej Strategii Rozwoju Kultury prowadzić powinny do następujących efektów:

- Zmniejszenie dysproporcji w dostępie do kultury w regionach.
- Zwiększenie udziału kultury w PKB
- Zwiększenie liczby MSP oraz liczby zatrudnionych w przemysłach kultury
- Radykalna poprawa podstawowej infrastruktury kultury i stanu zabytków
- Stworzenie markowych produktów turystyki kulturowej
- Wykształcenie więzi pomiędzy kulturą, edukacją i nauką w kształtowaniu kapitału społecznego.

Cele operacyjne Narodowej Strategii Rozwoju Kultury określa 11 programów operacyjnych Ministra Kultury. Programy operacyjne stanowią uszczegółowienie i rozszerzenie Narodowych Programów Kultury. Wśród nich na pozycji dziewiątej wymieniono: Ochronę i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego. Program realizowany jest w ramach dwóch komplementarnych priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój i konserwacja kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu pierwszego jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, wreszcie zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę. Priorytet drugi programu koncentruje się natomiast na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni

konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych. Program jest zgodny z Narodowym Programem Kultury: Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami Gminy Werbkowice na lata 2019-2022, jest zgodny z określonym na lata 2004 – 2020 programem, operacyjnym Ministra Kultury: Ochrona i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego, który realizowany jest w ramach priorytetu: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027**4.1.3 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim.**

W momencie opracowywania niniejszego programu na lata 2024-2027 nie został uchwalony Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami dla województwa lubelskiego. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim na lata 2019-2022 przyjęty został uchwałą Nr IX/129/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 26 czerwca 2015 r. (Dz.U.Woj. Lubelskiego z dnia 8 lipca 2015 r, poz. 2216).

4.1.4 Lokalna Strategia Rozwoju Stowarzyszenia Hrubieszowskiego "Lepsze jutro"**Lokalna Grupa Działania**

Teren działania Lokalnej Grupy Działania zlokalizowany jest w południowo – wschodniej części województwa lubelskiego. Obejmuje obszar siedmiu jednostek samorządu terytorialnego, tj.: Gminę Dołhobyczów (gmina wiejska), Miasto Hrubieszów (gmina miejska), Gminę Hrubieszów (gmina wiejska), Gminę Mircze (gmina wiejska), Gminę Trzeszczany (gmina wiejska), Gminę Uchanie (gmina wiejska) oraz Gminę Werbkowice (gmina wiejska). Wskazane jednostki samorządu terytorialnego w zdecydowanej większości reprezentują gminy wiejskie. Zlokalizowane jest tutaj tylko jedno miasto - Hrubieszów, które pełni funkcję siedziby władz powiatowych i najważniejszych urzędów administracyjnych, a także innych instytucji o charakterze społecznym, gospodarczym i kulturowym. W dokumencie opisano uwarunkowania historyczne i dziedzictwo kulturowe obszaru LGD wymieniając obiekty zabytkowe, m.in.: układy urbanistyczne i przestrzenne (np. układ urbanistyczny miasta Hrubieszowa, przestrzenny układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej na odcinku Werbkowice – Hrubieszów),

- zespoły dworskie i ich pozostałości – występują na całym obszarze objętym strategią,
- obiekty kultu (kościół, cerkwie wraz z otoczeniem, pozostałości synagog),
- cmentarze i kaplice grobowe (prawosławne, katolickie, żydowskie itp.),
- zabytki techniki (np. układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej na odcinku Werbkowice – Hrubieszów - ochronie podlegają następujące elementy: tor główny, tory pomocnicze, urządzenia nastawczo – rozjazdowe, napowietrzna, drutowa linia telekomunikacyjna),
- miejsca pamięci (pomniki, tablice pamiątkowe itp.),
- kapliczki i krzyże przydrożne,
- obiekty muzealne, w tym Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie oraz Skansen Wioska Gotów w Masłomęczu.

W Strategii wyznaczono trzy główne cele.

Cel ogólny: Integracja mieszkańców i rozwój zasobów własnych.

Cel szczegółowy : Ochrona i utrwalanie lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego: Zachowanie dziedzictwa lokalnego.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027**5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.****5.1 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice**

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania Gminy Werbkowice zostało przyjęte uchwałą Nr XLX/331/2023 Rady Gminy Werbkowice z dnia 14 marca 2023 r.

W części II dokumentu wskazano kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy i między innymi obszary i zasady ochrony krajobrazu kulturowego, dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zapisy studium wskazują, że dokumentowanie, zachowanie i właściwe eksponowanie wartości dziedzictwa kulturowego jest obowiązkiem władz państwowych, samorządowych i społeczeństwa. Działalność ta stanowi element edukacji i rozbudzania poczucia tożsamości narodowej i lokalnej. Musi jednak, co jest bardzo trudne, godzić element czysto ochroniarski z potrzebami adaptacji do współczesności. Dziedzictwo kulturowe stanowi wartość podlegającą ochronie prawnej. Ochrona dóbr kultury materialnej jest także zadaniem polityki przestrzennej. Obiekty kultury materialnej powinny być wykorzystywane i użytkowane z zapewnieniem opieki konserwatorskiej, rewaloryzacji oraz nadawania im odpowiednich funkcji użytkowych.

Zabytki architektoniczne i urbanistyczne oraz zabytki archeologiczne zostały szczegółowo wymienione w części dotyczącej „Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego”. Podlegają one ochronie prawnej na mocy przepisów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

W zakresie ochrony wartości kulturowych na terenie gminy Werbkowice ustalono strefę ochrony widokowej na zespół pałacowo-parkowy w Werbkowicach. Zakazuje się lokalizacji obiektów wielkokubaturowych i dysharmonizujących w najbliższym otoczeniu zespołu pałacowo-parkowego.

W celu ochrony obszarów stanowiących zabezpieczenie warunków eksponowania historycznych terenów i zabytkowych obiektów, punktów widokowych, ważniejszych osi widokowych wyznaczono strefy ochrony ekspozycji.

Ochrona powinna dotyczyć zapewnienia ekspozycji:

- Kościoła parafialnego (d. cerkiew gr.-kat.) w miejscowości Hostynne,
- Kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy w miejscowości Werbkowice,
- Kościoła Fil. pw. Krzyża Świętego wraz z dzwonnica w miejscowości Podhorce
- Kościoła parafialnego pw. św. Piotra i Pawła w miejscowości Terebiń,
- Kaplicy grobowej Lubowieckiej w miejscowości Malice,
- Kościoła parafialnego (d. cerkiew prawosławna) w miejscowości Sahryń,
- Kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Serca NMP w miejscowości Turkowice,
- Kościoła parafialnego rzymsko-katolickiego pw. św. Michała Archanioła i Matki Boskiej Nieustającej Pomocy (d. cerkiew prawosławna) w Werbkowicach.

Dla właściwej ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego wyznacza się archeologiczne strefy ochrony:

- Strefa archeologicznej ochrony czynnej – strefa archeologicznej ochrony konserwatorskiej obejmująca stanowiska i obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

wprowadza zakaz naruszania stanu istniejącego. Ewentualne działania służące ekspozycji i ochronie ww. obiektów podlegają na etapie planowania, projektowania i wykonawstwa uzgodnieniom i wytycznym Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- Strefa archeologicznej ochrony biernej – strefa archeologicznej ochrony konserwatorskiej obejmująca stanowisko lub stanowiska archeologiczne (ślady osadnictwa, osady, cmentarzyska, stanowiska produkcyjne). Zasięg strefy został określony wraz z zakresem potencjalnego oddziaływania odnotowanych w terenie faktów osadniczych na krajobraz kulturowy. Strefa wprowadza zakaz dewastacji terenu poprzez wybiórkę piasku i analogiczne formy zmiany ukształtowania terenu. Wszelka działalność inwestycyjna w obrębie strefy podlega uzgodnieniu z Lubelskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i jest podporządkowana jego wytycznym.

Ponieważ ingerencja w struktury i nawarstwienia archeologiczne powoduje ich nieodwracalne zniszczenie, istnieje konieczność objęcia ewentualnych prac ziemnych niezbędnych do przeprowadzenia na obszarze archeologicznej strefy ochrony biernej nadzorem lub wyprzedzającymi inwestycję badaniami ratowniczymi.

Priorytetem ochrony walorów dziedzictwa kulturowego winno być w szczególności dostosowanie form nowej zabudowy do historycznego otoczenia w sposób zachowujący harmonię formalną i funkcjonalną.

Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy wymaga:

- remontów, modernizacji i utrzymania we właściwym stanie obiektów zabytkowych,
- ochrony zespołów budownictwa drewnianego,
- umiejętnego zagospodarowania sąsiedztwa obiektów zabytkowych i historycznych układów urbanistycznych,
- kontynuacji rozpoznania archeologicznego na terenie gminy i uwzględniania ich wyników podczas planowania przestrzennego i działalności inwestycyjnej.

Należy także objąć ochroną wartości zabytkowe cmentarze poprzez zachowanie i konserwację zabytków architektury oraz nagrobnej sztuki sakralnej, zachowanie i rewaloryzację historycznych kompozycji oraz skomponowanych układów zieleni.

5.2 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Werbkowice

Na terenie Gminy Werbkowice obowiązują następujące plany zagospodarowania przestrzennego:

1. Uchwała Nr XXXII/280/2006 z dnia 30 sierpnia 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Werbkowice Gozdów, Hostynne, Podhorce, Turkowice, Werbkowice, Wronowice (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2006 r. Nr 182 poz. 2897).
2. Uchwała Nr XXXII/281/2006 z dnia 30 sierpnia 2006 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów do zalesienia plan obejmuje sołectwa: Podhorce, Wronowice, Malice, Turkowice (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2006 r. Nr 180 poz. 2880).

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

3. Uchwała Nr XVIII/110/2008 z dnia 28 kwietnia 2008 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu miejscowości Gozdów. Plan obejmuje teren działki nr ewid. 857 położonej w miejscowości Gozdów (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2008 r. Nr 70 poz. 2048).
4. Uchwała Nr XXXIV/228/200919 listopada 2009 r. z dnia w sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Werbkowice. Plan obejmuje: 156/1, 156/2 i 649/30 Werbkowice, 100/16 i 100/17 Gozdów, 557/9, 557/16, 557/31÷557/45 Turkowice, 648 Podhorce Kolonia (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2010 r. Nr 26 poz. 576).
5. Uchwała Nr VI/36/2011 z dnia 14 kwietnia 2011 r. w sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Werbkowice. Plan obejmuje teren działki nr ewid. 273 położonej w miejscowości Gozdów (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2011 r. Nr 70 poz. 1371).
6. Uchwała Nr XVIII/104/2012 z dnia 31 stycznia 2012 r. w sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Werbkowice. Plan obejmuje teren przy cukrowni i przy stacji CPN przy dr. Zamość-Hrubieszów (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2012 r. poz. 1145).
7. Uchwała Nr XX/118/2012 z dnia 19 kwietnia 2012 r. z dnia w sprawie zmian miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Werbkowice. Plan obejmuje teren działki nr ewid. 140/3 położonej w miejscowości Werbkowice (Dz. U. Woj. Lubelskiego z 2012 r. poz. 2043).
8. Uchwała Nr XXXII/199/2013 z dnia 26 marca 2013 r. z dnia w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla zespołu elektrowni wiatrowych. Plan obejmuje Podhorce, Wilków, Dobromierzyce, Peresołowice, Hostynne, Konopne i Werbkowice (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2013 r. poz. 2429).
9. W Uchwale Nr XXIX/253/2017 z dnia 30.05.2017 w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice Turkowice 557/24 (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2017 r. poz. 3071).
10. Uchwała Nr XXIX/266/2017 z dnia 3.08.2017 z dnia w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice Werbkowice 2/46, 6/6, 897/6 i 897/7 (Dz. U. Woj. Lubelskiego z 2017 r. poz. 3623).
11. Uchwała Nr XXIX/267/2017 z dnia 3.08.2017 w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice Gozdów 7/4 i 8/1 (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2017 r. poz. 3624).
12. Uchwała Nr VII/43/2019 z dnia 15 kwietnia 2019 r. w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice Werbkowice 6/11 i 6/19 (Dz. Urz. Woj. Lubelskiego z 2019 r. poz. 3010).
13. Uchwała Nr LXII/338/2023 z dnia 4 kwietnia 2023 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice – ETAP I (Dz. Urz. Województwa Lubelskiego, poz. 3053).
14. Uchwała Nr LXII/339/2023 z dnia 4 kwietnia 2023 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice – ETAP II (Dz. Urz. Województwa Lubelskiego, poz. 3054).
15. Uchwała Nr LXII/340/2023 z dnia 4 kwietnia 2023 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice – ETAP III (Dz. Urz. Województwa Lubelskiego, poz. 3055).
16. Uchwała Nr LXII/341/2023 z dnia 4 kwietnia 2023 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice (Dz. Urz. Województwa Lubelskiego, poz. 3056).

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

17. Uchwała Nr LXII/342/2023 z dnia 4 kwietnia 2023 r. w sprawie uchwalenia zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice (Dz.Urz. Województwa Lubelskiego, poz. 3057).

18. Uchwała Nr LXXI/376/2023 z dnia 22 września 2023 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice obszaru przy ul. Przemysłowej w Werbkowicach (Dz. Urz. Województwa Lubelskiego poz. 5960).

W planach zagospodarowania przestrzennego ustalane są zasady dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury. W planie zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice dla m. Gozdów, Werbkowice, Podhorce, Turkowice i Hostynne przyjętym Uchwałą z dnia Nr XXXII/280/2006 z dnia 30 sierpnia 2006 r. wprowadza się nakaz utrzymania i rekonstrukcji cennych drzewostanów w parkach podworskich w m. Werbkowice - park krajobrazowy z przełomu XVIII i XIX w. z dąbrową o pow. 20 ha oraz w m. Turkowice - zespół zieleni o pow.3 ha na terenie dawnego XIX w. prawosławnego klasztoru - ob. zespołu szkół. Plan wskazuje, że ochronie podlegają obiekty i tereny wpisane do rejestru zabytków województwa lubelskiego i że ochronie podlegają tereny i obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Ustala się ochronę figur i kapliczek o znacznych wartościach kulturowych:

- 1) figura kamienna NMP Werbkowice ul. Kopernika 41,
- 2) figurka kamienna Św. J. Nepomucena - Werbkowice; przy drodze Werbkowice - Zamość
- 3) figurka kamienna Św. Floriana - Turkowice,
- 4) figurka kamienna Św. Józefa - Turkowice (teren Monastynu Prawosławnego).

Ustala się ochronę cmentarzy o szczególnej wartości historyczno – kulturowej:

- 1) Werbkowice
 - cmentarz rzymsko - katolicki - czynny, założony ok. 1920 roku,
 - cmentarz prawosławny dawniej grekokatolicki - nieczynny,
- 2) Turkowice
 - cmentarz rzymsko - katolicki (dawniej także prawosławny) - czynny, założony ok. 1920 r.
- 3) Kolonia Hostynne
 - cmentarz wojskowy z 1920 r.
- 4) Gozdów
 - cmentarz prawosławny z II połowy XVIII w.

Ustala się na terenach cmentarzy, wymienionych w ust. 1 ochronę najcenniejszych i najstarszych nagrobków, istniejącego podziału kwater oraz wartościowego drzewostanu. Cenne nagrobki winny być utrzymane w należyтым stanie, zapewniającym zachowanie detali.

Plan ustala archeologiczną strefę ochrony konserwatorskiej. Zakres ochrony w archeologicznej strefie ochrony konserwatorskiej obejmuje mogące się w niej znajdować nieruchomości i ruchome zabytki archeologiczne. Zabytki archeologiczne należy uwzględnić przy zabudowie i zagospodarowaniu terenów leżących w archeologicznej strefie ochrony konserwatorskiej, co jest możliwe po przeprowadzeniu wyprzedzających ratowniczych badań archeologicznych na podstawie pozwolenia konserwatorskiego.

W uchwale Nr XXIX/253/2017 z dnia 30.05.2017 w sprawie zmiany miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Werbkowice w §9 ustalono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. Teren działki znajduje się w granicach ochrony konserwatorskiej Monastynu Prawosławnego w Turkowicach, dopuszcza się zmianę przeznaczenia pod funkcję usługową z towarzyszącą funkcją mieszkalną z możliwością realizacji zabudowy o niewielkiej kubaturze i formie, o cechach architektury spójnych z istniejącą historyczną zabudową, nie stanowiącą konkurencji dla

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

zabytkowego obiektu dawnej czajni, wszelkie prace ziemne należy prowadzić pod stałym nadzorem archeologicznym, pełnionym przez uprawnionego archeologa, po uzyskaniu pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na prace archeologiczne. Obowiązuje ochrona wszelkich znalezisk o charakterze zabytków archeologicznych (osadowe i grobowe obiekty ziemne, fragmenty pradziejowych i średniowiecznych naczyń glinianych lub narzędzia wykonane z kamienia, krzemienia, kości, rogu oraz przedmioty metalowe), wstrzymanie robót ziemnych na odcinku odkrycia, zabezpieczenie miejsca odkrycia i znaleziska oraz bezzwłoczne powiadomienie o odkryciu właściwego konserwatora zabytków. Obowiązuje ochrona krajobrazu kulturowego poprzez dopuszczenie nowych obiektów w strefie konserwatorskiej ochrony obszaru zabytkowego na zasadzie kontynuacji cech i utrzymania wartości historycznej przestrzeni nawiązującej do zastanego sąsiedztwa i historycznej kompozycji.

6. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO.

6.1 Zasoby zabytkowe i stan zachowania zabytków na terenie gminy.

6.1.1 Archeologia

Pierwsze ślady pobytu człowieka na terenach Zamojszczyzny pochodzą ze schyłkowego paleolitu (starszego okresu kamienia) tj. sprzed ok. XII tysięcy lat przed n.e. Odkryte z tego czasu ślady działalności ludzkiej należą do rzadkości. Z terenu gminy Werbkowice znany jest krzemienisty z Wronowic, a kilka dalszych zabytków odkryto w pobliskich miejscowościach Masłomęczu, Gródku nad Bugiem i w Mirczu. Więcej znalezisk archeologicznych związanych jest ze środkowym okresem kamienia. (8300-5500 r. p. Chr). Z tego okresu pochodzą dwa mikrolityczne rdzenie krzemienne z Terebinia i Terebińca. W Kotorowie, Podhorcach, Werbkowicach i Honiatyczkach odkryto ślady kultury neolitycznej. Następne ślady osadnictwa pradziejowego dotyczą kultury lubelsko-wołyńskiej, świadczą o tym dwa groby odkryte w Kotorowie wyposażone w gliniane naczynia malowane białą farbą oraz narzędzia krzemienne. Dalszych kilkadziesiąt stanowisk archeologicznych odkrytych na terenie gminy związanych jest ze środkowo-neolityczną kulturą pucharów lejkowych (4200-2900 r. p. Chr), wśród nich jest obozowisko w Turkowicach oraz dwie osady w Werbkowicach. Dalsze ślady osadnictwa potwierdzone wykopaliskami to epoka brązu. Podkrzioślada kultury mierzanowickiej, strzyżowskiej, trzcinieckiej, kultury łużyckiej. Następnie w epoce żelaza ślady kultury pomorskiej (Turkowice), grupy czerniczyńskiej (Kotorów). W okresie rzymskim tereny zostały zasiedlone przez ludność kultury przeworskiej (Wronowice). Na początku III w. w kotlinie hrubieszowskiej powstała grupa masłomęcka (w Gozdowie, Podhorcach, Kotorowie, Sahryniu i Terebiniu). W okresie VI-XIII w. tereny te zamieszkiwała ludność słowiańska. W IX i X w. tereny zajmowało plemię Lędzian (gród w Czermnie, Gródku, i Śniatyczach). Wiele małych osad odkryto na terenie gm. Werbkowice, wszystkie one tworzyło od X w. terytorium tzw. Grodów Czerwieńskich.

Zabytki związane z okresem wczesnośredniowiecznym (VIII-XIII w.) zanotowano na ponad stu stanowiskach, prawie we wszystkich miejscowościach gminy Werbkowice. Starsze fazy tego osadnictwa do XI w. mają cechy zachodniosłowiańskie

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Na terenie Gminy Werbkowice znajduje się 732 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych płaskich w tym 12 stanowisk o własnej formie terenowej, w tym grodzisko Gozdów i Terebiniec.

Liczne stanowiska archeologiczne, ślady osadnictwa, osady oraz obszary ze stanowiskami archeologicznymi występują głównie na terenie pradoliny rzeki Huczwy i jej dopływów. Występujące stanowiska archeologiczne dotyczą następujących epok i okresów:

- epoka kamienna
- neolit – kultura pucharków lejkowatych
- epoka brązu- okres holsztacki – kultura łużycka
- epoka żelaza – okres halsztecki
- okres lateński - grupa czerniczyńska, pomorska, przeworska,
- okres przedrzymski i wpływów rzymskich – kultura zambiniecka i przeworska
- pradziejowe nieokreślone
- okres wczesnośredniowieczny IX-X w.
- okres średniowieczny XIII- XV w.
- okres nowożytny XVI-XVIII w.

Liczne zagrożenia dotyczą dziedzictwa archeologicznego gminy.

Zestawienie zabytków archeologicznych stanowi załącznik do niniejszego Programu.

Zagrożenia: Najważniejszym czynnikiem zagrażającym stanowiskom archeologicznym jest głęboka orka prowadzona na obszarze stanowisk, czego efektem jest wyorywanie pojedynczych palenisk lub innych bliżej nieokreślonych artefaktów. Istotnym zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest prowadzenie rabunkowych nielegalnych wykopalsk.

6.1.2 Zabytki sakralne

Obiekty sakralne znajdują się we władaniu miejscowych parafii. Obecnie na terenie gminy znajduje się 7 parafii rzymskokatolickich z siedzibami w miejscowościach: Honiatycze, Turkowice, Sahryń, Terebiń, Gozdów, Hostynne i Werbkowice. Najstarsza parafia istniała w Malicach założona w 1449-1462 ; istniała do początku XVII w. Znaczące wpływy na obiekty sakralne wystąpiły do XIX wieku, wpływy cerkwi prawosławnej i cerkwi grekokatolickiej (Terebiń, Werbkowice, Turkowice, Hostynne, Sahryń). Ustały po II wojnie światowej po przemieszczeniu ludności ukraińskiej.

Obiekty sakralne kościoły i kaplice objęte są ochroną konserwatorską poprzez wpis do rejestru zabytków lub chronione poprzez wpis do ewidencji zabytków. tj.

I.p	Nazwa obiektu	Podstawa ochrony konserwatorskiej	Stan zachowania	Sposób użytkowania
1	Kościół par. drewniany- dawna cerkiew gr.-kat w Werbkowicach z ok 1870 r. po 1950	Wpis do rejestru zabytków A/1487	Znaczny remont obiektu wykonany w latach 2014-2016: roboty naprawcze więźby dachowej, izolacja dachu, pokrycie dachu blachą cynkowo-tytanową , naprawa i renowacja stropu, remont ścian zewnętrznych, wymiana	obiekt nadal użytkowany przez parafian, remontowany i odrestaurowywany w miarę możliwości finansowych,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

	dobudowa zakrystii, drewniany orientowany, 3 dzielny z wieżą nad babińcem z wyposażeniem wnętrza oraz dzwonnica drewnianą, cmentarz przykościelny w granicach ogrodzenia.		odeszkowania ścian i desek, impregnacja wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, rekonstrukcja ganku wejściowego z wykorzystaniem historycznych elementów, konserwacja środkami drewnochronnymi, uzupełnienie fundamentów i i fragmentów podmurówki, wykonanie izolacji poziomej, podwalin, odwodnienie budynku: wykonanie opaski wokół kościoła, wykonanie nowych schodów z granitu. Wnętrze kościoła – stan zachowania zły i wymaga remontu.	
	Dzwonnica drewniana	Wpis do rejestru zabytków A/1487	Stan zachowania zły, wymaga remontu, remontu wymagają podwaliny i, ściany zewnętrzne drewniane, dach w złym stanie technicznym, brak schodów wejściowych, które uległy całkowitemu zniszczeniu.	obiekt obecnie nie użytkowany
	Cmentarz przykościelny	Wpis do rejestru zabytków A/1487	brak nagrobków, teren obsiany trawą.	nieczynny
2.	Kaplica grobowa Lubowickiej (ob. Kościół filialny Podwyższenia krzyża św. w Malicach, wzniesiony w 1841 r. jako kaplica grobowa Ignacego Lubowieckiego, s. Negotycki.	Wpis do rejestru zabytków A/548 decyzja KI. IV-7/67/71 z dnia 24 grudnia 1971 r.	Obiekt w dobrym stanie, ostatni remont w roku 2016 wykonano prace przy elewacji kościoła : - naprawa i częściowa wymiana obróbek blacharskich murów gzymsów okapów kołnierzy z blachy miedzianej, - uzupełnienie, flekowanie zniszczonych elementów kamiennych wystroju zewnętrznego kościoła wraz z konserwacją kamienia i impregnacja, - usunięcie zniszczonych powłok malarskich i tynku elewacyjnego na elementach wystroju architektonicznego i wykonanie odgrzybiania - czyszczenie i malowanie elementów kratowych w oknach, - malowanie elewacji farbą silikatową.	obiekt użytkowany przez parafian, remontowany i odrestaurowywany w miarę możliwości finansowych
3.	kościół parafialny w Terebiniu drewniany wraz z wyposażeniem wnętrza (d.cerkiew) w Terebiniu-dawna cerkiew gr-kat. z 1975)	Wpis do rejestru A/1489, decyzja z dnia	Obiekt w dobrym stanie, w latach 2000-2005 wykonano prace przy elewacji kościoła., dach obiektu w b. dobrym stanie.	obiekt użytkowany przez parafian, remontowany i odrestaurowywany w miarę możliwości finansowych

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

kościół parafialny w Hostynnem - dawna cerkiew murowana z 1778 r.,	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm)	Obiekt murowany, w dobrym stanie , remontu wymaga elewacja kościoła, planowana do wykonania w latach 2024-2025 .	obiekt użytkowany przez parafian, remontowany i odrestaurowywany w miarę możliwości finansowych
kościół filialny pw. św. Stanisława BPA w Podhorcach z 1953 r. wraz z dzwonnica drewnianą	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Kościół posadowiony jest na podmurowaniu, drewniany, konstrukcji wieńcowej, obustronnie oszalowany, ściany wzmocnione lisicami. Na zewnątrz kościół szalowany pionowo deskami. Wszystkie dachy kryte blachą . Remontu wymaga dach obiektu, planowany do remontu na rok 2024 i dzwonnica drewniana.	obiekt użytkowany przez parafian, remontowany i odrestaurowywany w miarę możliwości finansowych
kościół parafialny murowany w Sahryniu - dawna cerkiew prawosławna z 1873 r.	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Obiekt murowany, w dobrym stanie technicznym	obiekt użytkowany przez parafian, remontowany i odrestaurowywany w miarę możliwości finansowych, obecnie nie wymaga większych prac remontowych
kościół par. murowany w Turkowicach z 1870 r.	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Obiekt murowany, w dobrym stanie technicznym	obiekt użytkowany przez parafian, remontowany i odrestaurowywany w miarę możliwości finansowych, obecnie nie wymaga większych prac remontowych

Do rejestru zabytków wpisany jest Zespół Monastynu Prawosławnego, obiekt składa się z zespołu obiektów w części dalej posiada funkcje sakralną.
Charakterystykę obiektu przedstawia poniższa tabela.

I.p	Nazwa obiektu	Podstawa ochrony konserwatorskiej	Stan zachowania i obecna funkcja	
1	Zespół Monastynu Prawosławnego	Wpis do rejestru zabytków A/1589, decyzja z dnia 19.03.1990 r. znak: Kl.5340/9/90		
	• Pawilon tzw. Czajnia obecnie zaadaptowana na klasztor (od 2008 r. żeński Klasztor Prawosławny w Turkowicach w diecezji lubelsko-chełmskiej kościoła prawosławnego.)	Wpis do rejestru zabytków A/1589, decyzja z dnia 19.03.1990 r.	Obiekt w bardzo dobrym stanie	Obiekt użytkowany na klasztor Prawosławny w Turkowicach w diecezji lubelsko-chełmskiej kościoła prawosławnego.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

• d. Sobór tzw. Aula (1910 r.) dawniej. Internat szkoły rolniczej	Wpis do rejestru zabytków A/1589, decyzja z dnia 19.03.1990 r.	Obiekt w trakcie remontu, stan dobry.	Obiekt obecnie użytkowany przez podmiot prywatny, działalność lecznicza
• Dom ihumeni, (1910) ob. mieszkania,	Wpis do rejestru zabytków A/1589, decyzja z dnia 19.03.1990 r.	Obiekt wymagający remontu	własność prywatna, mieszkania
• Monastyr budynek główny z 1910 r. (szkoła średnia rolnicza do roku 2012)	Wpis do rejestru zabytków A/1589, decyzja z dnia 19.03.1990 r.	Obiekt wymagający remontu, obiekt w trakcie remontu	własność podmiot prywatny, działalność lecznicza.
• d. Rosyjskie żeńskie seminarium nauczycieli z pocz. XX w. (szkoła podstawowa do roku 2017)	Wpis do rejestru zabytków A/1589, decyzja z dnia 19.03.1990 r.	Obiekt wymagający remontu, obecnie w trakcie remontu	własność prywatna, w części funkcja mieszkalna od 2023 r.

Zespół Monastynu Prawosławnego to obiekt po likwidacji średniej szkoły rolniczej w roku 2012, do 2021 nie był użytkowany, stanowił własność Skarbu Państwa, co powodowało jego postępującą destrukcję. W roku 2021 został nabyty przez prywatny podmiot. Niegdyś obiekt zaadoptowany na cele szkolne pozostał na długie lata opustoszały z wyjątkiem domu, w którym przyjmowano pielgrzymów, który został wykupiony przez prawosławną diecezję lubelsko-chełmską, pozwoliło to na reaktywację klasztoru, dokonaną w 2008 w. Stan zachowania obiektu można określić jako obiekt wymagający remontu kapitalnego. Od roku 2021 w części obiektów wpisanych do rejestru zabytków prowadzona jest działalność rehabilitacyjno-lecznicza.

Monastyr jest ośrodkiem kultu Turkowickiej Ikony Matki Bożej oraz mniszki Paraskiewy, która żyła w nim w latach 1912–1915. Ta część obiektu jest obiektem sakralnym – stanowi żeński Klasztor Prawosławny w Turkowicach w diecezji lubelsko-chełmskiej kościoła prawosławnego.

Ogólny stan zachowania innych obiektów sakralnych nie budzi większych zastrzeżeń, obiekty są nadal użytkowane przez parafian, remontowane i odrestaurowywane w miarę możliwości finansowych. Obiekty sakralne są użytkowane należycie, cerkwie zaadaptowano na kościoły. Zabytki sakralne drewniane wymagają ciągłych prac konserwatorskich i są szczególnie zagrożone i trudne w utrzymaniu tj. Kościół w Terebiniu czy dawana cerkiew prawosławna w Werbkowicach a obecnie kościół pw. św. Michała Archanioła.

Kościół drewniany w Werbkowicach został w latach 2014-2016 odrestaurowany, przeprowadzono prace remontowe dachu, elewacji, wymianę okien i drzwi, odwodnienie obiektu i schody. W ramach realizacji zadania zostały w pełni wykonane założone roboty tj. została wykonana przebudowa odwodnienia kościoła oraz przebudowa schodów bocznych, ułożono opaskę z kostki kamiennej nieregularnej – granitu na podsypce piaskowo-cementowej. Pilnych prac wymaga wnętrze kościoła, ze względu na postępującą destrukcję należy przeprowadzić prace restauratorskie i remontowe wnętrza oraz drewniana dzwonnica.

Kaplica Grobowa Lubowieckich w Malicach obecnie kościół filialny pw. św. Krzyża w Malicach został poddany renowacji w 2016 r. Parafia na prace konserwatorskie uzyskała dofinansowanie z budżetu gminy w wysokości 40000 zł, wkład własny parafii 9200 zł.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Celem zadania było zabezpieczenie budynku kościoła filialnego przed postępującą destrukcją poprzez wykonanie prac remontowych elewacji kościoła: naprawa i częściowa wymiana obróbek blacharskich, murów, gzymsów, okapów z blachy miedzianej, uzupełnienie i flekowanie zniszczonych elementów kamiennych wystroju zewnętrznego oraz wykonanie impregnacji grzybobójczej i dekoracyjnej elewacji kościoła, prace konserwatorskie przy detalu architektonicznym, usunięcie zniszczonych powłok malarskich i tynku elewacyjnego na elementach wystroju architektonicznego i wykonanie odgrzybiania, czyszczenie i malowanie elementów kratowych w oknach, malowanie elewacji farbą silikatową. Wszystkie założone prace zostały zrealizowane. Proces destrukcji został zatrzymany. Wykonane prace renowacyjne i roboty budowlane zostały pozytywnie ocenione przez konserwatora zabytków, wykonane roboty przyjęto bez zastrzeżeń.

6.1.3 Zespoły i obiekty ziemiańskie pałacowo-dworskie

W m. Werbkowice zlokalizowany jest zespół pałacowo-parkowy wraz z przynależnym parkiem z okresu XVIII-XIX w. w nim: pałac mur, oficyna mur., zarządcówka mur., brama murowana, park krajobrazowy wraz z dąbrowa o pow. 20 ha. Obiekt wpisany do rejestru zabytków. Zespół parkowo-pałacowy położony jest na wysokiej wierzchołku rzeki Huczwy, w południowo-zachodniej części m. Werbkowice. W centrum założenia usytuowano klasycystyczny pałac zwrócony elewacją frontową na wschód, do której prowadzi główny wjazd, wysadzony aleją lipową – zachowaną szczątkowo. Od elewacji frontowej wychodziły dwie aleje: jesionowa na północ i świerkowa na południe. Obecne są słabo czytelne. W części południowo-zachodniej znajduje się dawna dąbrowa na naturalnym charakterze leśnym adaptowana na park krajobrazowy ze starodrzewiem. W parku liczny starodrzew chroniony poprzez wpis do CROP 128 dębów i 1 lipa uznane jako pomniki przyrody. W roku 2015 – 2016 sporządzono inwentaryzację parku, przeprowadzono w parku cięcia sanitarne i pielęgnacyjne starodrzewu, usunięto podszyt.

Zespół parkowo-pałacowy w Werbkowicach, pałac z I poł. XIX w. jest obiektem użytkowanym poprawnie w zakresie pałacu i parku, w pałacu znajdują się mieszkania oraz biuro Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, właściciela obiektu. Pałac w dobrym stanie ale wymaga prac zabezpieczających. Remontu wymaga oficyna, która uległa zniszczeniu na skutek pożaru, remontu wymagają elewacje budynku i wnętrza. Zespół parkowo-pałacowy w Werbkowicach utrzymywany jest w należyтым stanie, pałac jest użytkowany i na bieżąco remontowany. Zespół pałacowo-parkowy w Werbkowicach przedstawia znaczne wartości architektoniczne oraz krajobrazowe i jest cennym przyczynkiem do historii rozwoju architektury wschodniej części województwa lubelskiego.

W m. Gozdów zlokalizowany jest dwór drewniany murowany z 1920 r. oraz budynki podworskie magazynowe chronione na podstawie wpisu do ewidencji zabytków. Obiekty użytkowane i zaadaptowane na mieszkania, co daje szansę na dalsze istnienie, jednakże wymagają pilnej rewaloryzacji gdyż uległy znacznemu zużyciu technicznemu. Remontu wymagają elewacje budynków.

Stan zachowania obiektów pałacowo-dworskich i sposób użytkowania zawiera poniższa tabela:

I.p	Nazwa obiektu	Podstawa ochrony konserwatorskiej	Stan zachowania	Obecna funkcja
1.	Zespół pałacowo-parkowy	Wpis do rejestru zabytków A/1294 orzeczenie Przew. Prezydium		

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

	w Werbkowicach z I poł. XIX w	Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie z dnia 9.05.1957 r. znak: KI.V-Oa/205/56 , decyzja WKZ z dnia 14.07.1977 znak:KL.IV-534-3/77		
	Pałac klasycystyczny z I poł. XIX w	Wpis do rejestru j.w.	wymaga prac remontowych elewacja, stolarka,	pałac jest użytkowany funkcja mieszkalno-biurowa, siedziba IUNiG w Puławach
	oficyna	Wpis do rejestru j.w.	Nowy dach, budynek uległ zniszczeniu na skutek pożaru, remontu wymagają elewacje budynku i wnętrza.	Budynek nie użytkowany, do roku 2009 funkcja mieszkalna.
	Brama wjazdowa wraz z murem wiążącym ją z pałacem	Wpis do rejestru j.w.	Wymaga rewaloryzacji	użytkowana
	Stajnia mur (nie istniejąca) z 1860 r.	Wpis do rejestru j.w.	Nie istniejąca	Nie istniejąca
	Zarządcówka	Wpis do rejestru j.w.	wymaga remontu elewacje	Funkcja mieszkalna
	Park krajobrazowy z XVIII/XIX o pow. 20 ha	Wpis do rejestru j.w.	Drzewostan parku wymaga corocznie obserwacji stanu fitosanitarnego(techniczno-zdrowotnego) i zabiegów pielęgnacyjnych w obrębie koron drzew pomnikowych, ostatnie kompleksowe ciecia sanitarne przeprowadzono w roku 2015	dąbrowa o charakterze leśnym adaptowana na park krajobrazowy, park czynny
2	Dwór drewniano-murowany z 1920 r. w Gozdowie	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Obiekt w złym stanie, wymaga kompleksowego remontu dach obiektu (kryty eternitem), w złym stanie odwodnienie obiektu oraz elewacja obiektu	funkcja mieszkalna., własność prywatna, prace remontowe w miarę posiadanych środków finansowych
3	Magazyn murowany w zespole dworskim w Gozdowie	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Obiekt remontowany, w stanie dobrym, wymaga remontu elewacja obiektu.	funkcja mieszkalna., własność prywatna, prace remontowe w miarę posiadanych środków finansowych
	Park w zespole dworskim w Gozdowie	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Drzewostan parku wymaga corocznie obserwacji stanu fitosanitarnego(techniczno-zdrowotnego) i zabiegów pielęgnacyjnych w obrębie koron drzew pomnikowych (2 lipy pomnikowe)	brak czytelnego układu

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027**6.1.4 Inne obiekty architektury**

Inne obiekty architektury wpisane do ewidencji zabytków to:

1. Dawne obiekty szkolne:

- szkoła drewniana w Werbkowicach ul. Kopernika 38A z 1890 r.
- szkoła murowana w Werbkowicach ul. Kopernika 45 z 1926 r

Obiekt d. szkoły murowanej został zaadaptowany na cele mieszkalnictwa i jest użytkowany, mimo to uległ znacznemu zużyciu technicznemu i wymaga podjęcia pilnych prac remontowych i restauracyjnych. Wymagają pilnego remontu dach, elewacja obiektu. Obiekt szkoły drewnianej w Werbkowicach jest w bardzo złym stanie technicznym. Obiekt wyłączony z użytkowania.

2. Dawne obiekty użyteczności publicznej:

- obiekt dworca kolejowego w Werbkowicach

Na uwagę zasługuje obiekt murowany dworca kolejowego w m. Werbkowice z 1928 r. Obiekt zaadaptowany częściowo na cele mieszkalnictwa. Częściowo nieużytkowany. Stanowi własność PKP. Obiekt wymaga remontu i prac konserwatorskich.

I.p	Nazwa obiektu	Podstawa ochrony konserwatorskiej	Stan zachowania	Obecna funkcja
1.	Szkoła drewniana w Werbkowicach ul. Kopernika 38A z 1890 r.	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Obiekt w bardzo złym stanie technicznym, wymaga kompleksowego remontu dach kryty eternitem, kompleksowej odbudowy wymaga odwodnienie budynku oraz elewacja.	Wyłączony obiekt z użytkowania ze względu na zły stan techniczny
2	Szkoła murowana w Werbkowicach ul. Kopernika 45 z 1926 -1928	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	obiekt w złym stanie i wymaga remontu, dach obiektu w złym stanie technicznym, kryty eternitem, remontu także wymaga elewacja i stolarka, obiekt wymaga podjęcia pilnych prac remontowych	Obiekt zaadaptowany na cele mieszkalnictwa,
3	Zespół dworca kolejowego: Dworzec kolejowy murowany z 1928 r. w Werbkowicach	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	obiekt w bardzo złym stanie i wymaga kompleksowego remontu, dach obiektu w złym stanie technicznym, kryty eternitem, remontu także wymaga elewacja i stolarka, obiekt wymaga podjęcia pilnych prac remontowych	obiekt zaadaptowany częściowo na cele mieszkalnictwa, częściowo nieużytkowany.
	Stacja pomp z 1928 r.	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30	obiekt zniszczony, w bardzo złym stanie i wymaga kompleksowego remontu, obiekt wymaga podjęcia	Obiekt zaadaptowany częściowo na cele mieszkalnictwa.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

		stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	pilnych prac remontowych	
	Magazyn węgla I poł. XIX w.	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm		

6.1.5 Zabytki techniki

Na terenie gminy znajdują się zabytki techniki takie jak:

- w m. Hostynne młyn motorowy drewniany z p. XX wieku
- w m. Malice młyn drewniany z p. XX w. z, kuźnia drewniana z 1920 r.
- w m. Terebiniec młyn drewniany z p. XX w.
- w m. Werbkowice - zespół dworca kolejowego, stacja pomp, budynek dworca kolejowego z 1928 r. , magazyn węgla murowany, I poł. XX w.,
- kolej wąskotorowa na trasie Werbkowice-Hrubieszów

I.p	Nazwa obiektu	Podstawa ochrony konserwatorskiej	Stan zachowania	Obecna funkcja
1.	Młyn motorowy drewniany z p. XX wieku w m. Hostynne	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	obiekt w bardzo złym stanie technicznym, wymaga kompleksowego remontu	Część nie użytkowana, część dobudowana zaadaptowana na mieszkania,
2	Młyn drewniany z p. XX w. m. Malice	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	obiekt wyremontowany , w bardzo dobrym stanie	Obiekt nie użytkowany
3	Młyn drewniany z p. XX w. w m. Terebiniec	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	obiekt w dobrym stanie	Obiekt nie użytkowany
4	Budynek gospodarczy d. Gorzelnia	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30	Obiekt wymaga remontu, zły stan techniczny stropów, dach kryty eternitem, elewacje z licznymi	Obiekt nie użytkowany

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

		stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	spękaniami.	
5	Przestrzenny układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej na odcinku Werbkowice-Hrubieszów : tor główny, tory pomocnicze, urządzenia nastawczo-rozjazdowe i sygnalizacyjne, związane z torem szlakowym i torami pomocniczymi, napowietrzna linia telekomunikacyjna	Wpis do rejestru A/893, decyzja z dnia 27.11.1992 r. D.4000/13/92	Układ torów stacji wraz z układem torowym na terenie lokomotywowni są zachowane, nawierzchnia kolejowa jest zarosnięta i zasypana ziemią, szlak kolejowy na odcinku – most w 1,187 km jest zachowany, zachowane blachownice częściowo zasypany gruntem zarosnięty, częściowo zaasfaltowany, na niektórych odcinkach stwierdzono brak elementów złącznych, brak nawierzchni kolejowej, zachowały się budynki stacyjne m.in. w m. Gozdów. Kolej wąskotorowa wymaga remontu kapitalnego, obiekt ulega stopniowej dewastacji, kolej wąskotorowa uległa miejscami rozbiórce na skutek wandalizmu.	Nie użytkowany

Zespół dworca kolejowego jak i kolej wąskotorowa wymagają remontu kapitalnego, obiekty ulegają stopniowej dewastacji.

Kolej wąskotorowa stanowiąca przestrzenny układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej jest wzorcowym przykładem zabytkowego krajobrazu lokalnej linii wąskotorowej, będąc jednocześnie świadectwem rozwoju techniki komunikacyjnej regionu. Zachowane do dzisiaj wpisane w krajobraz elementy infrastruktury kolejowej takie jak nasypy, wykopy, mosty oraz nawierzchnia kolejowa stanowią element krajobrazu, który stopniowo ulega degradacji, w dużej części na skutek działalności rabunkowej i wandalizmu.

Młyn motorowy w Hostynnem jest znacznie zużyty technicznie i wkrótce na skutek braku remontu może ulec rozbiórce i przestanie istnieć.

Zagrożenia – brak podjęcia działań restauratorskich w najbliższych latach może spowodować całkowitą dewastację zabytków techniki, na skutek wandalizmu jak i braku jakichkolwiek prac remontowych obiektów.

6.1.6 Kapliczki, figury i krzyże przydrożne

Przydrożne kapliczki, krzyże, figury nie tylko należą do polskiego folkloru, nie tylko stanowią ozdobę krajobrazu, ale przede wszystkim są wyrazem wiary minionych pokoleń. Stanowią one

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

bezценne bogactwo i wartościowe dziedzictwo. Na terenie gminy obiekty te chronione są poprzez wpis do ewidencji zabytków,

- Kapliczka Matki Boskiej Kryneckiej z 1863 r.
- Kapliczka domkowa murowana w Konopnym przed 1939 r.
- Kapliczka św. Jana Nepomucena z drewnianą figurą w Malicach z I p. XX wieku,
- Figura kamienna z krzyżem z XIX w. w Malicach
- Krzyż Kamienny w Podhorcach z 1869 r.
- Figura św. Jana Nepomucena w Terebińcu
- Figura św. Józefa kamienna w Turkowicach
- Figura Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia, kamienna w Werbkowicach ul. Kopernika
- Figura św. Jana Nepomucena w Werbkowicach przy dr. Krajowej Nr 74

Kapliczki i krzyże przydrożne są w stanie dobrym. Poszczególne sołectwa dbają o obiekty zlokalizowane w granicach ich wsi.

Gmina Werbkowice ze środków własnych w celu zachowania krajobrazu kulturowego i powstrzymania degradacji przeprowadziła remont dwóch figur przydrożnych tj. św. Jana Nepomucena w m. Werbkowice z 1904 r. (wykonano w roku 2017) i św. Jana Nepomucena drewnianej figurą w Malicach z I p. XX wieku, drewnianej w Malicach. Przeprowadzono remont figury przydrożnej z krzyżem z I poł. XX w w m. Werbkowice (ul. Słoneczna). Podjęcia prac remontowo-restauratorskich wymaga figura św. Jana Nepomucena w Terebińcu.

6.1.7 Cmentarze

Na terenie gminy Werbkowice występują cmentarze parafialne czynne i dawne parafialne nieczynne oraz wojenne. Chronione są wpisem do rejestru zabytków lub poprzez wpis do gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Wykaz cmentarzy podlegających ochronie konserwatorskiej.

I.p	Nazwa obiektu	Podstawa ochrony konserwatorskiej	Stan zachowania
1.	cmentarz z I wojny światowej w Podhorcach o pow.0,12 ha	Wpis do rejestru zabytków pod Nr 1/1530 decyzja z dnia 7.10.1987 r. znak: KL.534/44/87	czytelny układ, porośnięty akacyjnym drzewostanem. wyremontowane schody z kamienia, odrestaurowany drewniany krzyż dębowy z Panem Jezusem, ogrodzenie cmentarza pozostałości kamiennego muru.
	Cmentarz (kwatery wojenna) z I wojny światowej w Terebiniu o pow.0,48 ha – mogiły zbiorowe żołnierzy rosyjskich i austriackich	Wpis do rejestru zabytków pod Nr A/ 1587	układ czytelny, mogiły ziemne porośnięte trawą, stan dobry, oznaczony tablicą informacyjną na bramie głównej.
	cmentarz prawosławny w Dobromierzycach d. grekokatolicki ob.	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30	cmentarz porośnięty licznymi samosiejkami,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

nieczynny (XIX w. - I p. XX w.) o pow.0,24 ha	stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	pozostałości nagrobków, układ nieczytelny
cmentarz prawosławny w Gozdowie, grekokatolicki nieczynny (XIX w. - I p. XX w.)	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	cmentarz porośnięty licznymi samosiejkami, pozostałości nagrobków, układ nieczytelny
cmentarz rzymskokatolicki w Honiatyczach czynny, d. prawosławny i grekokatolicki o pow. 0,55 ha	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Układ czytelny, cmentarz czynny
cmentarz przykościelny z mogiła żołnierską z 1920 r. nieczynny, na cmentarzu mogiła zbiorowa Hallerczyków,	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	pomnik stan dobry, 1 mogiła żołnierska
cmentarz rzymskokatolicki w Hostynnem d. prawosławny, czynny	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Układ czytelny, cmentarz czynny
cmentarz wojskowy z 1920 r. w m. Hostynne Kolonia wraz z Pomnikiem ku czci poległych żołnierzy 30 Pułku Strzelców Kaniowskich, mogiły zbiorowe kilkudziesięciu żołnierzy poległych w walce konnej z wojskami Budionnego	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	układ czytelny, oznaczone miejsca pochówku, pomnik po kapitalnym remoncie, stan bardzo dobry
cmentarz czynny w Malicach d.prawosławny, (od k. XIX w.)	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Układ czytelny, cmentarz czynny
cmentarz prawosławny przycerkiewny w Peresołowicach, a także grzebalny Grekokatolicki , nieczynny (od poł. XIX w – I poł. XX w.) przy drodze do Zaborzec,	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	pozostałości nagrobków, porośnięty trawą, układ nieczytelny
cmentarz prawosławny nieczynny w Podhorcach położony poza zabudową , o pow. 0,30 ha	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	pozostałości nagrobków, porośnięty trawą, układ nieczytelny
cmentarz d. prawosławny nieczynny w Sahryniu, położony na przysiółku Majdanek o pow. 0,40 ha, na cmentarzu mogiły zbiorowe żołnierzy armii niemieckiej z I wojny światowej, oraz polska mogiła żołnierzy września z II wojny światowej,	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Liczny starodrzew wymaga cieć sanitarnych, nagrobki indywidualane i mogiły zbiorowe. Mogiła ludności ukraińskiej nowa odremontowana, mogiła żołnierzy września-nowa odremontowana, mogiła

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

			ziemna zborowa żołnierzy z I wojny św. oznaczona
	cmentarz rzymskokatolicki w Turkowicach, d. prawosławny, czynny, o pow.1,08 ha,	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Cmentarz czynny, z wydzieloną częścią nieczynną częściowo nieczynny utrzymywany na bieżąco przez parafian.
	Cmentarz prawosławny w Turkowicach z XX w. (z 1914 r.) dz. 916	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Cmentarz nieczynny, porośnięty samosiejkami, brak zachowanych nagrobków (omyłkowo określony jako wojenny w zarządzeniu)
	cmentarz prawosławny w Werbkowicach d. grekokatolicki, nieczynny, o pow.0,54 ha,	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Cmentarz nieczynny po pracach porządkowych, czytelny układ, liczne nagrobki
	cmentarz rzymskokatolicki w Werbkowicach, czynny, od 1920 r.	Wpis do gminnej ewidencji zabytków zarządzenie Wójta Gminy z dnia 30 stycznia 2018 r. Nr 13/2018 z późn.zm	Cmentarz czynny, z wydzieloną częścią nieczynną częściowo nieczynny utrzymywany na bieżąco przez parafian.

Wszystkie cmentarze czynne i nieczynne podlegają ochronie przed innym użytkowaniem. Nieczynne cmentarze wojenne wymagają prac remontowych i restauratorskich.

Na cmentarzu z I wojny światowej w Podhorcach, gdzie spoczywa około 152 żołnierzy niemieckich, 2 austriackich, 40 rosyjskich i 11 bez ustalonej przynależności do armii w roku 2019 odtworzono schody, przeprowadzono konserwację krzyża. Odbudowy wymaga ogrodzenie obiektu w postaci kamiennego muru, wejście na cmentarz,

Charakterystycznym elementem przestrzeni geograficznej Gminy Werbkowice jak i sąsiednich gmin wschodniej Lubelszczyzny jest występowanie nieczynnych cmentarzy obrządku wschodniego.⁵ Cmentarze te w związku z upływem lat uległy zapomnieniu i samozniszczeniu, trudno je dostrzec z uwagi na porastające zaskrzeczenia i zadrzewienia. W latach 2015-2017 odrestaurowaniu został poddany cmentarz prawosławny w Werbkowicach. Udało się wiele nagrobków odkopać, oczyścić i posadzić. W roku 2017 przeprowadzono także z inicjatywy Towarzystwa dla Natury i Człowieka z Lublina prace porządkowe na cmentarzach prawosławnych w Dobromierzycach, Gozdowie, Werbkowicach. W Werbkowicach i Podhorcach umieszczono tablice informacyjne.

W obecnym czasie bardzo znacząco poprawił się stan zachowania miejsc pamięci. Pomnik ku czci poległych żołnierzy 30 Pułku Strzelców Kaniowskich w Hostynnem, upamiętniający bitwę z 1920 r. z armią Budionnego został kompleksowo odremontowany w roku 2014 i w 2020. Projekt uzyskał dofinansowanie z funduszy zewnętrznych. Miejsce pochówki Hallerczyków na cmentarzu przykościelnym w Honiatyczach także jest w dobrym stanie.

5 M.Sawa „Cmentarz prawosławny w Werbkowicach”

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Dodatkowo corocznie cmentarze wojenne wymagają bieżącego utrzymania polegającego na wykaszaniu chwastów i odrostów.

Zagrożenia dla cmentarzy wyznaniowych: społeczna akceptacja usuwania drzewostanu oraz nie wykonywanie nasadzeń zastępczych roślinnością rodzimą co prowadzi do zmiany wyglądu zabytku oraz jego ekspozycji w krajobrazie.

6.1.8. Zabytkowe trakty komunikacyjne

Główną drogę kolejową zrealizowano na początku XX wieku (1915 r.) i stanowiła ją kolej wąskotorowa wybudowana przez Austriaków. Obecnie Przestrzenny układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej na odcinku Werbkowice-Hrubieszów jest wpisany do rejestru zabytków. Ochronie podlegają następujące elementy: tor główny-szlakowy kolei wąskotorowej od stacji Werbkowice do ul. Przemysłowej, tory pomocnicze, odchodzące do budynku parowozowni na terenie stacji Werbkowice, tor pomocniczy w obrębie stacji Hrubieszów, urządzenia nastawczorozjazdowe i sygnalizacyjne związane z torem szlakowym i torami pomocniczymi, napowietrzna linia telekomunikacyjna drutowa biegnąca obok toru szlakowego od stacji Werbkowice do stacji Hrubieszów. Stan obiektu opisano w tabeli w rozdz. 6.1.5 Zabytki techniki.

Zagrożenia - Kolej wymaga odrestaurowania, tory uległy rozgrabieniu na skutek działalności rabunkowej i aktów wandalizmu.

6.1.9 Obiekty prawnie chronione wpisane do rejestru pomników przyrody

Na terenie Gminy Werbkowice znajdują się pomniki przyrody uznane za pomniki Zarządzeniem Wojewody Zamojskiego w 1987 r., obecnie ujęte w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody.

Zgodnie z obwieszczeniem Wojewody Zamojskiego z dnia 5 stycznia 1988 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody tworów na terenie gm. Werbkowice, w związku z Orzeczeniem Wojewody Zamojskiego Nr 3 z dnia 14 grudnia 1987 r. ochrona drzew pomnikowych polega na zakazie: wycinania, uszkodzania kory, zrywania pączków, kwiatów i liści, zanieczyszczania terenu i wzniesienia ognia w pobliżu drzew. Za wykroczenia przeciwko ograniczeniom wprowadzonym ww. orzeczeniem stosowane są sankcje karne przewidziane w ustawie z dnia 16 kwietnia 2014 r. o ochronie przyrody (art. 127).

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Data utworzenia pomnika przyrody	Obowiązująca podstawa prawna wraz z oznaczeniem miejsca ogłoszenia aktu prawnego	Opis pomnika przyrody	Obwód na wysokości 1,3 m [cm]	Wys. [m]	Gmina	Miejscowość
24.03.1987	Orzeczenie Wojewody Zamojskiego z dnia 24 marca 1987r. w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz.U.Woj. Zamojskiego Nr 6.poz.37	Dąb szypułkowy (Quercus robur) o obwodzie na wys.1,3 - 510cm i wysokości 18m okazała i równomiernie rozwinięta korona, w bardzo dobrym stanie zdrowotnym	510	18	Werbkowice	Malice
1987.14.12	Orzeczenie Wojewody Zamojskiego Nr 3 z dnia 14 grudnia 1987r. W sprawie uznania za pomniki przyrody(Dz.Urz. Woj. Zamojskiego Nr 1, poz. 2	Grupa dębów szypułkowych w parku pałacowym w Werbkowicach 124 szt	Od 260 do 640 cm	Od 18 do 25 cm	Werbkowice	Werbkowice
14.12.1987	Orzeczenie Wojewody Zamojskiego Nr 3 z dnia 14 grudnia 1987r. W sprawie uznania za pomniki przyrody(Dz.Urz. Woj. Zamojskiego Nr 1, poz. 2	Lipa w parku placowym o obwodzie na wys. 1,3m - 380cm i wys. 22 m	380	22	Werbkowice	Werbkowice
14.12.1987	Orzeczenie Wojewody Zamojskiego Nr 3 z dnia 14 grudnia 1987r. W sprawie uznania za pomniki przyrody(Dz.Urz. Woj. Zamojskiego Nr 1, poz. 2	2 lipy drobnolistne (tilia cordata o obwodach na wys.1,3 m: 316cm i 520	316 cm 520cm	22	Werbkowice	Gozdów

6.2 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Wartościowanie dziedzictwa i wskazywanie, które obiekty powinny zostać objęte ochroną prawną a które przez pozbawienie tej ochrony mogą być skazane na unicestwienie jest kwestią niezwykle trudną. Jak wskazują specjaliści, z analizy wpisów do rejestru zabytków, prowadzonej od wielu lat przez tę instytucję wynika, że zapisy tych decyzji w przeważającej liczbie nie odzwierciedlają i nie opisują jednoznacznie rzeczywistych wartości zabytku, przesądzających o objęciu go ochroną.

Nieprecyzyjne opisy przedmiotu i zakresu ochrony, sporządzane przez kolejne dziesięciolecia w oparciu o zmienne kryteria oceny wartości zabytkowej, a niekiedy w ogóle nie wymieniające, co podlega ochronie, generują wiele problemów związanych z bieżącą działalnością konserwatorską. Dotykają one zarówno urzędów ochrony zabytków, które w zależności od indywidualnego podejścia wojewódzkiego konserwatora zabytków lub kierownika delegatury stosują różne kryteria ocen, a tym samym dyktują zróżnicowane zasady postępowania, jak i po stronie właścicieli i użytkowników zabytków, którzy wprawdzie na ogół dysponują decyzją o wpisie do rejestru zabytków, lecz często nie są świadomi wartości, jakie przedstawia zabytek i co faktycznie powinno podlegać prawnej ochronie. Mając świadomość wymienionych wyżej problemów, przy braku innych przesłanek powszechnie przyjmuje się, że największe znaczenie dla gminy, wsi czy regionu mają zabytki objęte

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

ochroną prawną – pomniki historii lub obiekty wpisane do rejestru zabytków. Należy też pamiętać o tych zabytkach oraz obiektach nieobjętych ochroną prawną na podstawie wpisu do rejestru, które posiadają znaczną wartość o wymiarze regionalnym oraz lokalnym. Łączą i integrują one mieszkańców wspólnotą wspomnień.

Stąd do obiektów o najwyższym znaczeniu dla gminy należą:

- Kaplica grobowa Lubowieckiej w Malicach,
- Kościół drewniany parafialny (d. cerkiew) w Terebiniu
- Zespół Monastynu Prawosławnego w Turkowicach
- Kościół drewniany w Werbkowicach (d. cerkiew gr-kat.) dzwonnica drewniana,
- Zespół pałacowy w Werbkowicach
- Układ komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej Kolej Wąskotorowa Werbkowice-Hrubieszów
- Budynek dworca kolejowego w Werbkowicach
- Budynek szkoły drewnianej w Werbkowicach
- Obiekty grobownictwa wojennego, cmentarze wojenne w Podhorcach, Terebiniu i Sahryniu, oraz mogiły i groby wojenne w Hostynnem Kolonii, w Honiatyczach przy kościele, na cmentarzu parafialnym w Werbkowicach.

7. ŚRODOWISKO KULTUROWE – KULTURA NIEMATERIALNA

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki.

Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- **tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,**
- **spektakle i widowiska,**
- **zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,**
- **wiedza o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,**
- **umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.**

Działalność kulturalną na terenie gminy Werbkowice w głównej mierze prowadzi **Gminny Ośrodek Kultury w Werbkowicach.**

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Działalność Ośrodka od chwili założenia do dziś opiera się przede wszystkim na inicjowaniu, organizowaniu i koordynowaniu wydarzeń kulturalnych oraz różnych działań w zakresie kultury i sztuki, podtrzymywaniu i pielęgnowaniu lokalnego dziedzictwa kulturalnego oraz wspieraniu lokalnych artystów. Plenerowe koncerty z udziałem gwiazd sceny muzycznej w wyjątkowej scenerii Amfiteatru lub terenów zielonych przyległych do Parku, przeglądy, festiwale i widowiska są tylko częścią życia kulturalnego gminy.

W Gminnym Ośrodku Kultury znajduje się baza lokalowa dla zespołów śpiewaczych, klub seniora. Gminny Ośrodek Kultury w Werbkowicach we współpracy z Gminą Werbkowice oraz Wojewódzkim Ośrodkiem Kultury w Lublinie organizuje od 2010 roku **Wojewódzki Festiwal Kapel Ulicznych i Podwórkowych**, który corocznie odbywa się w pierwszą niedzielę czerwca w Amfiteatrze w Werbkowicach. Głównym celem konkursu jest wyłonienie Kapeli, która następnie bierze udział w Ogólnopolskim Festiwalu Kapel Ulicznych i Podwórkowych w Łęcznej. Organizacja Festiwalu ma na celu propagowanie i kultywowanie tradycji folkloru miejskiego i jest najbardziej znaną tego typu imprezą w regionie. Ma za zadanie chronienie i pielęgnowanie tego typu muzykowania oraz prezentowanie twórczości kapel podwórkowych z Województwa Lubelskiego.

Kapele podwórkowe to zjawisko kiedyś bardzo popularne w krajozbrazie wielu polskich miast, a najbardziej przedwojennego Lwowa oraz Warszawy, gdzie niemal każda ulica miała swój zespół. Werbkowicki festiwal daje możliwość odtworzenia atmosfery miejskich ulic, podwórek i zaułków, gdzie niegdyś rozbrzmiewały kapele podwórkowe, a natomiast stało się fenomenem, że w gminie wiejskiej udało się stworzyć festiwal o takiej randze i tematyce. Co roku bierze w nim udział kilka kapel z całego województwa. Prezentują zróżnicowany repertuar, składający się zarówno z dawnych tekstów i melodii folkloru miejskiego, jak również aktualnych, tworzonych na żywo przez ludzi żyjących problemami dnia codziennego. Co roku Festiwal przyciąga publiczność nie tylko z gminy Werbkowice. Kapele otrzymują pamiątkowe dyplomy i statuetki oraz nagrody finansowe.

W m. Honiatycze pod patronatem Gminnego Ośrodka Kultury działa kapela ludowa z zespołem śpiewaczym w strojach ludowych – strój hrubieszowski.

W m. Werbkowice organizowany jest **Międzypowiatowy Festiwal Zespołów Śpiewaczych** festiwal o wieloletniej tradycji. W Gminnym Ośrodku Kultury w Werbkowicach od 2000 roku na szczeblu powiatowym a od 2011 roku międzypowiatowym. Corocznie festiwal odbywa się w połowie listopada, a do udziału zapraszane są zespoły śpiewacze, soliści i duety z powiatu hrubieszowskiego oraz z powiatów z nim sąsiadujących. Głównymi celami Festiwalu są pielęgnacja i popularyzacja pieśni ludowych naszego regionu z uwzględnieniem autentycznego repertuaru i sposobów wykonania, konfrontacja dorobku artystycznego zespołów i doskonalenie warsztatu twórczego, wymiana doświadczeń uczestników i instruktorów. Wydarzenie ma charakter konkursu, biorą w nim udział kapele ludowe, instrumentalni grający na tradycyjnych instrumentach, śpiewacy i zespoły śpiewacze, których repertuar jest zgodny z tradycjami danego regionu. Formuła Festiwalu zakłada podział uczestników na dwie zasadnicze grupy. W pierwszy dzień Festiwalu prezentują się zespoły śpiewacze (soliści i duety) nie posiadające strojów ludowych bądź tylko na nie stylizowane, śpiewające a'capella, z akompaniamentem akordeonu lub z kapelą, a także korzystające z akompaniamentu instrumentów klawiszowych, strunowych oraz wszelkiego rodzaju podkładów muzycznych na nośnikach typu audio CD lub mp3. W drugi dzień Festiwalu prezentują się zespoły (soliści i duety) występujące w kompletnych regionalnych strojach ludowych (również kapele im akompaniujące), wykonujące utwory a'capella, z akompaniamentem akordeonu lub z kapelą ludową. W grupie tej zespoły nie mogą korzystać z akompaniamentu elektronicznych instrumentów klawiszowych oraz wszelkiego rodzaju podkładów muzycznych na nośnikach typu audio CD lub mp3.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Istotna dla utrzymywania miejscowego dziedzictwa jest działalność **Stowarzyszenia Wandalowie-Wandalska Zagroda w Kotorowie**. Stowarzyszenie zrzesza osoby zainteresowane zdobywaniem i pogłębianiem wiedzy z życia ludów średniowiecznych oraz ich odtwarzaniem (prezentacją). Na terenie gminy Werbkowice w ramach wykopalisk archeologicznych odkryto ślady bytności ludów kultury przeworskiej. Grupa ludzi zainteresowanych tym tematem postanowiła odtwarzać dorobek tej kultury. Plemiona wandalskie uciekając przed nadchodzącymi z północy Gotami, przemieszczały się przez krainę zamieszkaną przez pierwszych osadników gockich między Huczwą a Bugiem. Wydarzenia te miały miejsce na przełomie II i III wieku naszej ery. Areną prezentującą wydarzenia z burzliwego okresu starć Wandalów z Gotami jest Zagroda składająca się z chaty, chaty biesiadnej, szopy, traktu drewnianego z mostkiem i kładką oraz ogrodzenia plecionkowego wraz z wyposażeniem w m. Kotorów.

Zakres działalności stowarzyszenia:

- 1) Popularyzacja wiedzy o kulturowo-historycznym dziedzictwie regionu.
- 2) Promowanie szeroko rozumianej dziedziny archeologii.
- 3) Promocja walorów turystycznych regionu.
- 4) Działalność edukacyjna, organizacyjna i popularyzatorska.
- 5) Podejmowanie inicjatyw i działań mających na celu aktywizację społeczności lokalnych na podstawie lokalnych, regionalnych oraz ogólnopolskich dokumentów strategicznych.
- 6) Rozpowszechnianie założeń lokalnych, regionalnych oraz ogólnokrajowych dokumentów strategicznych na obszarze działania Stowarzyszenia.
- 7) Przygotowywanie i realizacja projektów inwestycyjnych i społecznych związanych z realizacją lokalnych, regionalnych oraz ogólnokrajowych dokumentów strategicznych.
- 8) Aktywizacja i budowanie kapitału społecznego na wsi.
- 9) Nawiązanie współpracy między terytorialnej lub międzynarodowej w ramach realizacji różnego typu projektów.

2. Działania Stowarzyszenia:

- 1) Cele zawarte w ust. 1 pkt 1-4 realizowane są przez działania:
 - a) popularyzacja wiedzy historycznej,
 - b) edukacja historyczna, archeologiczna i popularnonaukowa obejmująca okres II-IV w.n.e.,
 - c) budowa obiektów archeologicznych,
 - d) tworzenie i ochronę atrakcji turystycznych,
 - e) organizacja i prowadzenie warsztatów rzemiosł dawnych tzw. żywej archeologii stwarzających możliwość nauki zawodu dla bezrobotnych,
 - f) działanie na rzecz tworzenia pomocniczej infrastruktury turystycznej w postaci szlaków turystycznych, pól namiotowych, kempingów, gastronomii oraz hoteli,
 - g) wspieranie działań, których celem jest identyfikacja mieszkańców z miejscem, w którym żyją,
 - h) prowadzenie działalności wydawniczej o charakterze promocyjnym i popularnonaukowym, edukacyjnym,
 - i) prowadzenie działalności edukacyjnej dla młodzieży i dorosłych,
 - j) udział i organizacja archeologicznych konferencji naukowych, imprez, targów, seminariów, prelekcji muzealnych, pokazów, wystaw, warsztatów dawnych rzemiosł tzw. archeologii żywej dla zorganizowanych grup oraz dla odbiorców indywidualnych, mających na celu promocję historii, dziedzictwa kulturowego, w tym środowiskowego,
 - k) obsługa turystyczna grup odwiedzających "Zagrodę Wandalską w Krainie Gotów",
 - l) doskonalenie swoich umiejętności w trakcie szkoleń i warsztatów rzemiosł

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

organizowanych dla członków Stowarzyszenia,

m) aktywna współpraca z samorządami, ośrodkami naukowymi, placówkami muzealnymi i innymi organizacjami pozarządowymi.

Na terenie Gminy Werbkowice prowadzą swoją działalność **Koła Gospodyń Wiejskich**. Działających jest 16 kół, koła prowadzą działalność kulturalną, kultywują tradycję regionu, rękodzieło, kulinaria, organizują kiermasze i wystawy.

8. OCENA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO, SZANSE, ZAGROŻENIA I PRIORYTETY

8.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń

W wyniku weryfikacji danych archiwalnych i waloryzacji zabytków nieruchomych wykonanej podczas sporządzania gminnej ewidencji zabytków, stwierdzono, iż na terenie Gminy Werbkowice przeważają zabytki budownictwa sakralnego, występują także obiekty pałacowe i zadaptowane na mieszkalne. W gminnej ewidencji zabytków ujęte zostały obiekty o niezatartych cechach zabytkowych. Niestety, procesy modernizacji przebiegające ze znacznym nasileniem w ciągu ostatnich dwudziestu lat, w znacznym stopniu szkodzą obiektom architektury dawnej. Należy tu wymienić niefachowo prowadzone modernizacje i remonty-rozbudowy zmieniające bryłę budynku, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, często powiązana ze zmianą kształtu otworów, zmiany pokrycia dachów. Uszczerbek pod tym względem jest tym większy, iż właśnie charakterystyczne budownictwo stanowi o odrębności kulturowej terenu. Drugim poważnym problemem jest fakt, iż zdecydowana większość zabytków pozostaje we własności prywatnej lub zarządczej. Zarządcy nie kwapią się zbytnio do remontowania i odtwarzania dawnej świetności posiadanych dóbr kultury.

Najlepszym stanem zachowania na terenie gminy cieszą się obiekty sakralne (kościół), figury przydrożne oraz cementarze.

Istotnym czynnikiem w zachowaniu dziedzictwa kulturowego decydującą rolę ma czynnik społeczny. Postępująca pogarszająca się kondycja techniczna zabytkowych budynków wynika z braku funkcji, nieużytkowania obiektów, z niewłaściwie prowadzonych prac remontowych, nie podejmowaniu prac w ogóle jak i braku wystarczającej edukacji w kierunku zachowania walorów obiektów zabytkowych.

Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • obszary atrakcyjne przyrodniczo oraz krajobrazowo, • niski stopień zanieczyszczenia środowiska, • występowanie obiektów zabytkowych 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczająca informacja na temat istniejących zabytków na terenie gminy, • brak wypracowanych programów opieki nad zabytkami z terenu gminy,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

<p>o historycznych wartościach</p> <ul style="list-style-type: none"> • bogactwo dziedzictwa archeologicznego, • dobre warunki do rozwoju turystyki krajoznawczej • posiadanie gminnej ewidencji zabytków, • posiadanie dokumentów planowania, planów odnowy poszczególnych miejscowości • działający Gminny Ośrodek Kultury w Werbkowicach • kultywowanie twórczości ludowej, • wzrastający poziom wiedzy i promowanie tradycji i regionalizmu • wspieranie przez władze lokalne działalności kół gospodyń wiejskich, stowarzyszeń, kształtowanie regionalnej tożsamości kulturowej, 	<ul style="list-style-type: none"> • niewystarczająca promocja walorów kulturowych i wykorzystanie dóbr kultury dla rozwoju turystyki i agroturystyki, • duży koszt rewaloryzacji zabytków i brak środków na finansowanie tego rodzaju zadań, • niska świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów zabytkowych, • brak wiedzy na temat źródeł i sposobów pozyskiwania środków na odnowę zabytków wśród właścicieli, • niska aktywność ludzi młodych w działaniach upowszechniających kulturę i ochronę zabytków • pogarszająca się kondycja techniczna zabytkowych budynków wynikająca z braku funkcji, niewłaściwie prowadzonych prac remontowych oraz braku wystarczającej edukacji w kierunku zachowania walorów obiektów zabytkowych
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • uwzględnienie potrzeb ochrony zabytków w dokumentach strategicznych i programowych gminy, w planach odnowy miejscowości oraz w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, • wyznaczenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe, • wzrost zainteresowania aktywnym wypoczynkiem i agroturystyką, • korzystne warunki dla rozwoju turystyki ze względu na walory przyrodnicze i zasób wartości dziedzictwa i krajobrazu kulturowego, • zachowanie czystego środowiska przyrodniczego oraz wartościowego krajobrazu kulturowego, • możliwość pozyskiwania środków 	<ul style="list-style-type: none"> • niski poziom świadomości społecznej odnośnie walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy, • niedostateczne środki publiczne na prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych, • brak dotowania prac przy zabytkach znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków, • degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie nowej zabudowy nie nawiązującej do tradycji regionu, • brak profesjonalnej i ciągłej informacji o zabytkach, • zagrożenia dziedzictwa archeologicznego gminy poprzez prowadzenie rabunkowych

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

<p>finansowych na ochronę zabytków z różnych źródeł,</p> <ul style="list-style-type: none"> • budzenie świadomości kulturowo-histerycznej mieszkańców gminy (montaż tablic informacyjnych przy zabytkach) • rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, • promocja walorów krajobrazu kulturowego gminy. 	<p>nielegalnych wykopalisk</p> <ul style="list-style-type: none"> • działalność osób dziko penetrujących stanowiska wykrywaczami metali • prowadzenie samowolnych robót budowlanych (zarówno przy zabytkach rejestrowych i ewidencyjnych) co prowadzi do utraty przez te obiekty walorów historycznych, estetycznych i naukowych • społeczna akceptacja usuwania drzewostanu z terenów cmentarzy oraz nie wykonywanie nasadzeń zastępczych roślinnością rodzimą • trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami a zwłaszcza duża konkurencja o uzyskanie środków • wzrost kosztów prac remontowo-konserwatorskich zabytków, • niewystarczające środki finansowe w budżecie gminy, • niewystarczająca edukacja młodzieży o dziedzictwie kulturowym regionu, • obciążenie gminy nowymi zadaniami bez zabezpieczenia środków finansowych
--	--

8.2. Priorytety w zakresie opieki nad zabytkami Gminy Werbkowice

Na podstawie analizy szans i zagrożeń występujących w otoczeniu oraz mocnych i słabych stron Gminy w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego, określono następujące priorytety działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego
2. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego gminy, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego gminy
3. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego oraz edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.

8.3. Kierunki działań w zakresie opieki nad zabytkami

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Opieka nad zabytkami stanowi jeden z obszarów działania dla władz lokalnych. Jako kierunki działań realizacji Programu opieki nad zabytkami Gminy Werbkowice w ramach przyjętych priorytetów uznano:

1. Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków.
 - prowadzenie monitoringu i weryfikacji oraz aktualizacji Gminnej Ewidencji Zabytków,
 - uzupełnianie informacji w kartach adresowych zabytków,
 - współdziałanie z Wojewódzkim Konserwatorem Ochrony Zabytków,
 - dokumentowanie obiektów planowanych do rozbiórki wymaganymi kartami;
2. Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym:
 - wspieranie badań naukowych dotyczących obiektów zabytkowych oraz historii regionu, wspieranie badań archeologicznych na stanowiskach o dużych wartościach kulturowych.
3. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego:
 - aktualizacja planów odnowy miejscowości oraz miejscowych planów, szczególnie dla obszarów o dużym nasyceniu stanowiskami archeologicznymi,
 - dbałość o włączanie zagadnień ochrony zabytków przy opracowywaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego,
 - konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną zaproponowaną w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy,
 - respektowanie zlokalizowanych stanowisk archeologicznych oraz stref ochrony archeologicznej przy sporządzaniu dokumentów planistycznych,
 - dbanie o efektowny wygląd i odpowiednią aranżację przestrzeni publicznej w otoczeniu obiektów zabytkowych
4. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania:
 - podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków,
 - rewaloryzacja obszarów i obiektów zabytkowych,
 - zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem,
 - bieżąca opieka nad miejscami pamięci narodowej oraz cmentarzami wojennymi
 - przekazywanie właścicielom zabytków informacji o wszelkich możliwościach dofinansowania prac remontowo- konserwatorskich przy zabytkach,
 - doradztwo w przygotowaniu wniosków o dofinansowanie prac przy zabytku,
 - współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie zagrożeń dla dziedzictwa archeologicznego wynikających z działalności inwestycyjnej bądź osób dziko penetrujących stanowiska wykrywaczami metali.
5. Edukacja i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym i przyrodniczym gminy oraz rozszerzenie systemu informacji turystycznej
 - organizacja zajęć dla dzieci i młodzieży na temat zabytków , ich roli oraz wartości z punktu widzenia historii i współczesności celem kształtowania regionalnej tożsamości kulturowej,
 - organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

- stworzenie elektronicznego systemu informacji dot. najważniejszych obiektów historycznych i przyrodniczych znajdujących się na terenie gminy,
 - udostępnienie informacji o zabytkach gminy w Internecie.
6. Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego.
- aktualizacja internetowej bazy danych o obiektach posiadających wartość zabytkową znajdujących się na terenie gminy,
 - wspieranie działań instytucji kultury, organizacji pozarządowych i stowarzyszeń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
 - współpraca z mediami lokalnymi w dziedzinie promocji walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego,
 - wykorzystanie imprez masowych organizowanych w gminie oraz innych okazji budzących zainteresowanie mediów do promocji dziedzictwa kulturowego,
 - wydawanie i wspieranie publikacji: przewodników turystycznych, folderów, informatorów i innych wydawnictw na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego gminy.

8.4 Zadania do realizacji w zakresie opieki nad zabytkami w latach 2024-2027 .

Na lata 2024-2027 priorytetem jest realizacja działań konserwatorskich i restauratorskich na które gmina pozyskała środki z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków na realizację czterech projektów.

Dotacja zostanie przeznaczona na wykonanie robót budowlanych przy następujących obiektach:

1. Remont dachu na szkole murowanej w Werbkowicach.

Wnioskowana wartość dofinansowania - 343 000,00

2. Remont elewacji kościoła parafialnego pw. Św. Jana Chrzciciela w Hostynnem. Wnioskowana wartość dofinansowania - 284 200,00

3. Remont zabytkowego kościoła filialnego pw. Św. Stanisława BPA i dzwonnicy w Podhorcach.

Wnioskowana wartość dofinansowania - 382 200,00

4. Wymiana stolarki okiennej i docieplenie stropu w kościele filialnym pw. Podwyższenia Krzyża Św. w m. Malice.

Wnioskowana wartość dofinansowania - 63 700,00

Łączna wartość pozyskanego dofinansowania na odbudowę zabytków stanowi kwotę 1 073 100,00 zł.

Priorytetem jest wykonanie remontu budynku drewnianej szkoły w Werbkowicach, którego właścicielem jest gmina. Zaleca się wykonanie dokumentacji projektu robót konserwatorskich i uzyskanie stosownych uzgodnień do końca roku 2025. Prace remontowe obiektu przeprowadzić do końca 2027 r.

8.5 Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

W celu realizacji niniejszego programu opieki nad zabytkami gminy, wykorzystane zostaną następujące kategorie instrumentów:

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

1) instrumentów prawnych, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie w oparciu o przepisy:

- Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 840 z późn.zm)
- Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2023, poz. 977 z późn.zm.)
- Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2023 r., poz. 1336 z późn.zm.)
- Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2023 poz. 344 z późn.zm)
- Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (t. j. Dz. U. z 2023 r., poz. 682)

2) instrumentów finansowych, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich
- kontynuacja przyznawania dotacji z budżetu gminy realizacji prac remontowych, konserwatorskich obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.
- kontynuowanie ubiegania się o środki finansowe z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków

3) instrumentów koordynacji, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych strategiach, planach odnowy miejscowości.;
- współpraca z organizacjami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- współpracę z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w odniesieniu do wszelkich działań podejmowanych przez gminę dotyczących zagadnień z zakresu szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego istniejącego na obszarze gminy.

4) instrumentów społecznych, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- działania edukacyjne promocyjne
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- wspieranie działalności kulturalnej propagującej tradycję i kulturę regionu,

5) instrumentów kontrolnych, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- bieżącą aktualizację gminnej ewidencji zabytków
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania zabytków i dziedzictwa kulturowego.

•

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Wójt ma obowiązek sporządzania, co dwa lata sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go do akceptacji przez Radę Gminy. Program powinien służyć podejmowaniu

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca:

- wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- efektywność ich wykonania. W celu efektywnego monitorowania przyjęto wskaźniki służące ocenie wdrażania Programu opieki nad zabytkami gminy :
- Liczba zweryfikowanych kart adresowych gminnej ewidencji zabytków.
- Liczba wykonanych kart ewidencyjnych dla obiektów planowanych do rozbiórki.
- Liczba wykonanych opracowań studialnych i dokumentacyjnych.
- Liczba obiektów poddanych odbudowie, rewaloryzacji lub konserwacji.
- Liczba uczestników lub konkursów, wystaw i innych działań dotyczących dziedzictwa i tradycji.
- Liczba tablic i plansz informacyjnych dotyczących najważniejszych obiektów historycznych i przyrodniczych z terenu gminy.
- Liczba obiektów ujętych w internetowej bazie danych.
- Liczba audycji radiowo-telewizyjnych i materiałów prasowych popularyzujących dziedzictwo kulturowe gminy.
- Liczba imprez wykorzystanych do promocji dziedzictwa kulturowego.
- Liczba przewodników, folderów i innych wydawnictw na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego gminy.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA REALIZACJI PROGRAMU

Zasady finansowania opieki nad zabytkami, zostały określone w art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.

Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Na podstawie Uchwały Rady Ministrów Nr 232/2022 z dnia 23 listopada 2022 r. w sprawie ustanowienia Rządowego Programu Odbudowy Zabytków od roku 2023 jest realizowany Rządowy Program Odbudowy Zabytków. Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest rządowym programem, który oferuje jednostkom samorządu terytorialnego możliwość wsparcia zadań inwestycyjnych w ramach zadań wnioskodawcy polegających na ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dofinansowane z programu może być przeznaczone na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się z ewidencji zabytków, a także na udzielenie przez jednostkę samorządu terytorialnego dotacji o

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

której mowa w art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podmiotowi trzeciemu z zachowaniem przepisów prawa regulujących przekazywanie takich dotacji. Każdy samorząd może złożyć maksymalnie 10 wniosków w trzech kategoriach: do 150.000,00 zł, do 500.000,00 zł i do 3.500.000,00 zł.

Dofinansowane może być przyznane w wysokości maksymalnie 98 % wartości inwestycji.

Pełne informacje dotyczące naboru wniosków do programu wraz z instrukcją i ogłoszeniem o naborze znajdują się na stronie Banku Gospodarstwa Krajowego

O dofinansowanie prac obiektów zabytkowych położonych na terenie gminy można ubiegać się z następujących źródeł:

1. Źródła krajowe:

- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe –Ochrona Zabytków ((Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl),
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe –Wspieranie działań muzealnych (Informacja dostępna jest na stronie internetowej www.mkidn.gov.pl),
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Kultura ludowa i tradycja (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Ochrona zabytków archeologicznych (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: Dziedzictwo kulturowe – Miejsca Pamięci Narodowej (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Program Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego: groby i cmentarze wojenne (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.mkidn.gov.pl)
- Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: www.wkz.pl)
- Dotacje Starostwa Powiatowego w Hrubieszowie.
- Rządowy Program Odbudowy Zabytków

Źródła zagraniczne:

-
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego (Informacja dostępna jest na stronie internetowej: <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl>)
- Program Europa dla obywateli to program Unii Europejskiej wspierający aktywne obywatelstwo europejskie. Ponadto w ramach tego projektu m.in. wspierane są projekty promujące rolę europejskiego dziedzictwa kulturowego jako kluczowego składnika różnorodności kulturowej, dialogu międzykulturowego oraz lokalnego dziedzictwa – w powiązaniu z pamięcią europejską.

Źródła poza unijne:

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

- Norweski Mechanizm Finansowy w ramach Programu „ROZWÓJ LOKALNY” finansowanego ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2014 – 2021

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Na prace z zakresu ochrony zabytków mogą zostać udzielone dotacje z budżetu gminy na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położnych w granicach administracyjnych gminy Werbkowice, dostępnych publicznie, posiadających istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe i znajdujących się w stanie technicznym wymagającym poprawy.

Warunki uzyskania dofinansowania określa Uchwała Nr XXXV/216/2013 Rady Gminy Werbkowice z dnia 30 lipca 2013 r. w sprawie zasad udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Uprawnionymi do ubiegania się o dotacje są wszystkie podmioty, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Z budżetu Gminy Werbkowice mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac lub robót przy zabytkach nieruchomości, jeżeli zabytek ten spełnia następujące kryteria:

- zabytek znajduje się na terenie gminy,
- jest wpisany do rejestru zabytków,

Dotacja z budżetu Gminy może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

W przypadku zdarzeń losowych (np. pożar, huragan) gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych.

W przypadku gdy beneficjent na prace lub roboty budowlane przy zabytku otrzymuje również inne środki publiczne, kwota dotacji przyznanej z budżetu Gminy wraz z kwotami przyznanych na ten cel innych środków publicznych nie może przekraczać 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Wysokość środków na dotacje w budżecie Gminy, ustalana jest corocznie. Środki w budżecie rocznym zabezpieczone są na podstawie złożonych wniosków do dnia 30 września poprzedzający rok finansowania.

Postuluje się aby gmina w budżecie co rocznie przeznaczala kwotę min. 60 000,00 zł na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich oraz robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

12. WYKAZ ZABYTKÓW OBJĘTYCH OCHRONĄ NA TERENIE GMINY WERBKOWICE

12.1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków z terenu Gminy Werbkowice

W rejestrze zabytków nieruchomości województwa lubelskiego znajduje się 11 obiektów zabytkowych z terenu gminy Werbkowice, przedstawione w poniższej tabeli:

Lp.	Miejscowość	Rej. zab.	Obiekt	Czas powstania
1.	Kol. Gozdów	A7/67	Grodzisko	
2.	Malice	139/71	Kaplica grobowa Lubowieckiej	1841 r.
			Ogrodzenie mur.	1841 r.
4.	Terebiniec	A 28/88	Grodzisko na cyplu „Góra Rybki”	skreślone
5.	Terebiń	304/84	Kościół par. (d. cerkiew), drewn.	1875 r.
			Cmentarz przykościelny z drzewostanem	XIX w.
6.	Terebiń	481/90	Kwatera wojenna z I wojny świat, (cm. prawosł.)	XX w.
7.	Turkowice	A/484/90 obecny Nr A/1589	ZESPÓŁ MONASTYRU PRAWOSŁAWNEGO	
			- sobór, tzw. aula, ob. internat, mur.	1910 r.
			- monastyr, ob. szkoła, mur.	1910 r.
			- dom ihumeni, ob. mieszkania, mur.	1910 r.
			- pawilon, tzw. Czajnia, ob. magazyn, mur.	1903 r.
			- szkoła, ob. internat, mur.	pocz. XX w.
			- dom mniszek, ob. mieszkania, mur.	1903 r.
-park	pocz. XX w.			
8.	Werbkowice	302/84	Kościół par. (d. cerkiew gr.-kat.), drewn.	1846 r.
			Dzwonnica, drewn.	k. XIX w.
			Cmentarz przykościelny z drzewostanem	XIX w.
9.	Werbkowice	174/77	ZESPÓŁ PAŁACOWY	
			- pałac mur.	1p. XIX w.
			- oficyna mur.	1880 r.
			- Zarządcówka mur.	k XVIII w.
			- Brama z ogrodzeniem, mur.	pocz. XIX w.
			- stajnia mur.	1860 r.
-park	XVIII/XIX w.			
10.	Werbkowice - Gozdów	A/893	Przestrzenny Układ Komunikacyjny Hrubieszowskiej Kolei Dojazdowej Werbkowice- Hrubieszów Kolej wąskotorowa tor główny, szlak	1915
11.	Podhorce	A/1530	Cmentarz wojenny	I wojna światowa

12.2. Zabytki włączone do gminnej ewidencji zabytków Gminy Werbkowice

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków i inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

L.p.	Lokalizacja	Charakterystyka obiektu	Czas powstania
1	Dobromierzyce	Cmentarz prawosławny, nieczynny	XIX w.
2	Gozdów	Dwór drewn.-mur.	ok.1920 r.
3	Gozdów	Magazyn, mur., ob. mieszkania	ok. 1920 r.
4	Gozdów	Park	pocz. XX w.
5	Gozdów	Cmentarz prawosławny, nieczynny	XIX w.
6	Honiatycze	Kopiec „tatarski” KURHAN	-
7	Honiatycze	Cmentarz przykościelny Mogiła zbiorowa	1920
8	Honiatycze	Cmentarz parafialny-czynny	1875
9	Hostynne	Kościół par. (d. cerkiew gr.-kat.), mur.	1778 r.
10	Hostynne	Cmentarz przykościelny z drzewostanem	XIX w.
11	Hostynne	Dom, mur., ob. sklep	1964 r.
12	Hostynne	Młyn motor., drewn.	przed 1929 r.
13	Hostynne	Cmentarz grzebalny, czynny	XIX w.
14	Hostynne	Cmentarz poległych z 1920, Pomnik Poległych	1920 r.
15	Kotorów	Kapliczka Matki Boskiej Kryneckiej	1863 r.
15	Konopne	Kapliczka, domkowa, mur.	przed 1939 r.
16	Malice	Kapliczka św. Jana Nepomucena z figur. drewniana	I p.XIX w.
17	Malice	Figura kam., z krzyżem	XIX w.
18	Malice	Szkoła drewn.	1936 r.
19	Malice	Kuźnia, drewn., uż. K. Łyciuk	Ok. 1920 r.
20	Malice	Młyn drewn.	I.p.XX w.
21	Malice	Cmentarz grzebalny, z drzewostanem	XIX w.
22	Peresołowice	Park dworski	XV11I/XIX w.
23	Peresołowice	Cmentarz grzebalny, nieczynny	XIX w.
24	Podhorce	Kościół Fil. p.w Św. Stanisława BPA	1953
25	Podhorce	Cmentarz przykościelny	XVII w.
26	Podhorce	Cmentarz prawosławny	Po 1875 r.
27	Podhorce	Dzwonnica cerkiewna (przy kościele), drewn.	2 p.XVIII w.
28	Podhorce	Budynek gospodarczy	dz. 647/1
29	Podhorce	Krzyż kam.	1869 r.
30	Sahryń	Kościół par. (d. cerkiew prawosł.), mur.	1873 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

31	Sahryń	Cmentarz grzebalny, czynny	XIX w.
32	Sahryń	Cmentarz prawosławny, nieczynny	XIX w.
33	Terebiniec	Pozostałości parku dworskiego	XIX w.
34	Terebiniec	Młyn drewniany	XX w.
35	Terebiniec	Figura św. Jana Nepomucena przy dr. Powiatowej Bormańce-Werbkowice	XIX w.
36	Terebiń	Cmentarz prawosławny, nieczynny	XIX w.
37	Turkowice	Kościół par., mur.	1870 r.
38	Turkowice	Cmentarz przykościelny z drzewostanem	XIX w.
39	Turkowice	Figura św. Józefa (teren „zakładu”), kam.	XIX w.
40	Turkowice	Cmentarz grzebalny, czynny	XIX w.
41	Turkowice	Cmentarz, nieczynny	XX w.
42	Werbkowice	Szkoła drewniana (ul. Kopernika 38A)	II poł. XIX w.
43	Werbkowice	Szkoła, mur.	1926-28 r.
44	Werbkowice	Dworzec kolejowy, mur.	1928 r.
45	Werbkowice	Magazyn węgla (przy dworcu), mur.	1.p.XX w.
46	Werbkowice	Stacja pomp (przy dworcu), mur..	1928 r.
47	Werbkowice	Figura MB Niepok. Pocz., kam.	1770 r.
48	Werbkowice	Figura św. Jana Nepomucena, kam.	1908 r.
49	Werbkowice	Cmentarz grzebalny, czynny	XIX w.
50	Werbkowice	Cmentarz prawosławny, nieczynny	XIX

12.3. STANOWISKA ARCHEOLOGICZNE

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Na terenie Gminy Werbkowice znajduje się 732 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych płaskich w tym 12 stanowisk o własnej formie terenowej, w tym grodzisko Gozdów i Terebiniec objętych ochroną konserwatorską.

OBSZAR AZP NR 87-92

Lp. Miejscowość
i nr stanowiska w miejscowości

Nr stanowiska
na obszarze

1. Zaborce st. 5	11
2. Peresołowice st. 2	13
3. Peresołowice st. 3	14
4. Peresołowice st. 4	15
5. Peresołowice st. 5	16
6. Peresołowice st. 6	17
7. Peresołowice st. 7	18
8. Peresołowice st. 8	19
9. Peresołowice st. 9	20
10. Peresołowice st. 10	21
11. Peresołowice st. 11	22
12. Peresołowice st. 12	23
13. Peresołowice st. 13	24
14. Peresołowice st. 14	25
15. Peresołowice st. 15	26
16. Peresołowice st. 16	27
17. Peresołowice st. 17	28
18. Peresołowice st. 18	29
19. Wilków st. 3	30
20. Wilków st. 4	31
21. Wilków st. 5	32
22. Dobromierzyce st. 1	33
23. Dobromierzyce st. 2	34
24. Dobromierzyce st. 3	35
25. Dobromierzyce st. 4	36
26. Dobromierzyce st. 5	37
27. Dobromierzyce st. 6	38
28. Dobromierzyce st. 7	39
29. Dobromierzyce st. 8	40
30. Dobromierzyce st. 9	41
31. Dobromierzyce st. 10	42
32. Wilków st. 6	46

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

33. Wilków st. 7	47
34. Wilków st. 8	48
35. Wilków st. 9	49
36. Podhorce st. 3	80
37. Podhorce st. 4	81
38. Podhorce st. 5	82
39. Podhorce st. 6	83

OBSZAR AZP NR 87-93

Lp.	Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1.	Gozdów st. 1	1
2.	Gozdów st. 2	2
3.	Podhorce st. 2	5
4.	Alojzów st. 1	8
5.	Alojzów st. 2	9
6.	Alojzów st. 3	10
7.	Alojzów st. 4	11
8.	Alojzów st. 5	12
9.	Alojzów st. 6	13
10.	Alojzów st. 7	14
11.	Alojzów st. 8	15
12.	Brodzica st. 1	16
13.	Brodzica st. 2	17
14.	Brodzica st. 3	18
15.	Brodzica st. 4	19
16.	Brodzica st. 5	20
17.	Brodzica st. 6	21
18.	Brodzica st. 7	22
19.	Brodzica st. 8	23
20.	Brodzica st. 9	24
21.	Brodzica st. 10	25
22.	Brodzica st. 11	26
23.	Brodzica st. 12	27
24.	Brodzica st. 13	28
25.	Brodzica st. 14	29
26.	Brodzica st. 15	30
27.	Brodzica st. 16	31

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

28. Brodzica st. 17	32
29. Brodzica st. 18	33
30. Brodzica st. 19	34
31. Brodzica st. 20	35
32. Brodzica st. 21	36
33. Brodzica st. 22	37
34. Brodzica st. 23	38
35. Brodzica st. 24	39
36. Brodzica st. 25	40
37. Brodzica st. 26	41
38. Brodzica st. 27	42
39. Brodzica st. 28	43
40. Brodzica st. 29	44
41. Brodzica st. 30	45
42. Gozdów st. 3	46
43. Gozdów st. 4	47
44. Gozdów st. 5	48
45. Gozdów st. 6	49
46. Gozdów st. 7	50
47. Gozdów st. 8	51
48. Gozdów st. 9	52
49. Gozdów st. 10	53
50. Gozdów st. 11	54
51. Gozdów st. 12	55
52. Gozdów st. 13	56
53. Gozdów st. 14	57
54. Gozdów st. 15	58
55. Gozdów st. 16	59
56. Gozdów st. 17	60
57. Gozdów st. 18	61
58. Gozdów st. 19	62
59. Gozdów st. 20	63
60. Gozdów st. 21	64
61. Gozdów st. 22	65
62. Gozdów st. 23	66
63. Gozdów st. 24	67
64. Gozdów st. 25	68
65. Wolica st. 7	69
66. Oborowiec st. 43	70
67. Oborowiec st. 44	71
68. Oborowiec st. 45	72
69. Oborowiec st. 46	73

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

70. Oborowiec st. 47	74
71. Podhorce st. 3	75
72. Podhorce st. 4	76
73. Podhorce st. 5	77
74. Podhorce st. 6	78
75. Podhorce st. 7	79
76. Podhorce st. 8	80
77. Podhorce st. 9	81
78. Podhorce st. 10	82
79. Podhorce st. 11	83
80. Podhorce st. 12	84
81. Podhorce st. 13	85
82. Podhorce st. 14	86
83. Podhorce st. 15	87
84. Podhorce st. 16	88
85. Podhorce st. 17	89
86. Podhorce st. 18	90
87. Podhorce st. 19	91
88. Podhorce st. 20	92
89. Podhorce st. 21	93
90. Podhorce st. 22	94
91. Podhorce st. 23	95
92. Podhorce st. 24	96
93. Podhorce st. 25	97
94. Podhorce st. 26	98
95. Podhorce st. 27	99
96. Podhorce st. 28	100
97. Podhorce st. 29	101
98. Podhorce st. 30	102
99. Podhorce st. 31	103
100. Podhorce st. 32	104
101. Podhorce st. 33	105
102. Podhorce st. 34	106
103. Podhorce st. 35	107
104. Podhorce st. 36	108
105. Podhorce st. 37	109
106. Podhorce st. 38	110
107. Podhorce st. 39	111
108. Podhorce st. 40	112
109. Podhorce st. 41	113
110. Podhorce st. 42	114
111. Podhorce st. 43	115

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

112. Podhorce st. 44	116
113. Podhorce st. 45	117
114. Podhorce st. 46	118
115. Podhorce st. 47	119
116. Podhorce st. 48	120
117. Podhorce st. 49	121
118. Podhorce st. 50	122
119. Podhorce st. 51	123
120. Podhorce st. 52	124
121. Podhorce st. 53	125
122. Podhorce st. 54	126
123. Podhorce st. 55	127
124. Podhorce st. 56	128
125. Podhorce st. 57	129
126. Gozdów Kolonia st. 1	130
127. Werbkowice st. 29	132
128. Werbkowice st. 30	133
129. Werbkowice st. 31	134
130. Werbkowice st. 32	135
131. Werbkowice st. 33	136
132. Alojzów st. 9	137
133. Wilków st. 10	138
134. Wilków st. 11	139
135. Wilków st. 12	140
136. Wilków st. 13	141
137. Wilków st. 14	142
138. Wilków st. 15	143
139. Wilków st. 16	144
140. Wilków st. 17	145
141. Wilków st. 18	146
142. Wilków st. 19	147
143. Wilków st. 20	148
144. Wilków st. 21	149
145. Wilków st. 22	150
146. Wilków st. 23	151
147. Wilków st. 24	152
148. Wilków st. 25	153
149. Wilków st. 26	154
150. Wilków st. 27	155
151. Wilków st. 28	156
152. Wilków st. 29	157
153. Wilków st. 30	158

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027**OBSZAR AZP NR 88-92**

Lp. Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1. Werbkowice Kotorów st. 1	1
2. Kotorów st. 23	2
3. Krynki st. 1	3
4. Hostynne st. 1	4
5. Hostynne st. 2	5
6. Dobromierzyce st. 11	7
7. Dobromierzyce st. 12	8
8. Dobromierzyce st. 13	9
9. Dobromierzyce st. 14	10
10. Hostynne Kolonia st. 1	11
11. Hostynne st. 3	12
12. Hostynne st. 4	13
13. Dobromierzyce st. 15	19
14. Hostynne Kolonia st. 2	20
15. Hostynne st. 5	21
16. Hostynne st. 6	22
17. Hostynne st. 7	23
18. Hostynne st. 8	24
19. Hostynne st. 9	25
20. Hostynne st. 10	26
21. Hostynne st. 11	27
22. Hostynne st. 12	28
23. Konopne st. 18	29
24. Hostynne st. 13	30
25. Hostynne st. 14	31
26. Hostynne st. 15	32
27. Hostynne st. 16	33
28. Łotów st. 17	34
29. Łotów st. 1	37
30. Łotów st. 2	38
31. Łotów st. 3	39
32. Łotów st. 4	40
33. Łotów st. 5	41
34. Łotów st. 6	42
35. Łotów st. 7	43

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

36. Łotów st. 8	44
37. Łotów st. 9	45
38. Łotów st. 10	46
39. Łotów st. 11	47
40. Konopne st. 1	52
41. Konopne st. 2	53
42. Konopne st. 3	54
43. Konopne st. 4	55
44. Konopne st. 5	56
45. Konopne st. 6	57
46. Konopne st. 7	58
47. Konopne st. 8	59
48. Kotorów st. 5	60
49. Malice st. 30	61
50. Malice st. 31	62
51. Konopne st. 11	63
52. Hostynne Kolonia st. 3	67
53. Hostynne Kolonia st. 4	68
54. Hostynne Kolonia st. 5	69
55. Hostynne Kolonia st. 6	70
56. Hostynne Kolonia st. 7	71
57. Hostynne Kolonia st. 8	72
58. Hostynne Kolonia st. 9	73
59. Hostynne Kolonia st. 10	74
60. Hostynne Kolonia st. 11	75
61. Hostynne Kolonia st. 12	76
62. Hostynne Kolonia st. 13	77
63. Hostynne Kolonia st. 14	78
64. Łotów st. 12	79
65. Łotów st. 13	80
66. Łotów st. 14	81
67. Łotów st. 15	82
68. Łotów st. 16	83
69. Konopne st. 9	84
70. Konopne st. 10	85
71. Konopne st. 12	86
72. Konopne st. 13	87
73. Konopne st. 14	88
74. Konopne st. 15	89
75. Konopne st. 16	90
76. Konopne st. 17	91
77. Kotorów st. 6	92

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

78. Kotorów st. 7	93
79. Kotorów st. 8	94
80. Kotorów st. 9	95
81. Kotorów st. 10	96
82. Kotorów st. 11	97
83. Kotorów st. 12	98
84. Kotorów st. 13	99
85. Kotorów st. 14	100
86. Kotorów st. 15	101
87. Kotorów st. 16	102
88. Kotorów st. 17	103
89. Kotorów st. 18	104
90. Kotorów st. 19	105
91. Kotorów st. 20	106
92. Kotorów st. 21	107
93. Kotorów st. 22	108

OBSZAR AZP NR 88-93

Lp. Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1. Werbkowice st. 2	1
2. Werbkowice st. 10	9
3. Terebiniec st. 1	14
4. Terebiniec st. 2	15
5. Łysa Góra st. 1	18
6. Łysa Góra st. 5	28
7. Łysa Góra st. 6	29
8. Łysa Góra st. 7	30
9. Łysa Góra st. 8	31
10. Łysa Góra st. 9	32
11. Łysa Góra st. 10	33
12. Łysa Góra st. 11	34
13. Łysa Góra st. 12	35
14. Łysa Góra st. 13	36
15. Łysa Góra st. 14	37
16. Łysa Góra st. 15	38
17. Łysa Góra st. 16	39
18. Łysa Góra st. 17	40
19. Malice st. 11	41

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

20. Malice st. 12	42
21. Malice st. 13	43
22. Malice st. 14	44
23. Malice st. 15	45
24. Malice st. 16	46
25. Malice st. 17	47
26. Terebiń st. 25	48
27. Terebiń st. 26	49
28. Terebiń st. 27	50
29. Terebiń st. 28	51
30. Terebiń st. 29	52
31. Terebiń st. 30	53
32. Terebiń st. 31	54
33. Terebiń st. 32	55
34. Terebiń st. 33	56
35. Terebiń st. 34	57
36. Terebiń st. 35	58
37. Terebiń st. 36	59
38. Terebiń st. 37	60
39. Terebiń st. 38	61
40. Terebiń st. 39	62
41. Terebiń st. 40	63
42. Terebiń st. 41	64
43. Terebiń st. 42	65
44. Terebiń st. 43	66
45. Terebiń st. 44	67
46. Terebiń st. 45	68
47. Terebiń st. 46	69
48. Terebiń st. 47	70
49. Terebiń st. 48	71
50. Terebiń st. 49	72
51. Terebiń st. 50	73
52. Terebiń st. 51	74
53. Terebiń st. 52	75
54. Terebiń st. 53	76
55. Terebiń st. 54	77
56. Metelin st. 9	78
57. Metelin st. 10	79
58. Metelin st. 11	80
59. Metelin st. 12	81
60. Metelin st. 13	82
61. Metelin st. 14	83

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

62. Gozdów st. 26	84
63. Terebiniec st. 5	85
64. Terebiniec st. 6	86
65. Terebiniec st. 7	87
66. Terebiniec st. 8	88
67. Terebiniec st. 9	89
68. Terebiniec st. 10	90
69. Terebiniec st. 11	91
70. Terebiniec st. 12	92
71. Terebiniec st. 13	93
72. Terebiniec st. 14	94
73. Terebiniec st. 15	95
74. Terebiniec st. 16	96
75. Terebiniec st. 17	97
76. Terebiniec st. 18	98
77. Terebiniec st. 19	99
78. Terebiniec st. 20	100
79. Terebiniec st. 21	101
80. Terebiniec st. 22	102
81. Terebiniec st. 23	103
82. Terebiniec st. 24	104
83. Terebiniec st. 25	105
84. Terebiniec st. 26	106
85. Terebiniec st. 27	107
86. Terebiniec st. 28	108
87. Terebiniec st. 29	109
88. Terebiniec st. 30	110
89. Terebiniec st. 31	111
90. Terebiniec st. 32	112
91. Terebiniec st. 33	113
92. Terebiniec st. 34	114
93. Strzyżowiec st. 1	115
94. Strzyżowiec st. 2	116
95. Strzyżowiec st. 3	117
96. Strzyżowiec st. 4	118
97. Strzyżowiec st. 5	119
98. Strzyżowiec st. 6	120
99. Strzyżowiec st. 7	121
100. Strzyżowiec st. 8	122
101. Strzyżowiec st. 9	123
102. Strzyżowiec st. 10	124
103. Strzyżowiec st. 11	125

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

104. Strzyżowiec st. 12	126
105. Werbkowice st. 11	127
106. Werbkowice st. 12	128
107. Werbkowice st. 13	129
108. Werbkowice st. 14	130
109. Werbkowice st. 15	131
110. Werbkowice st. 16	132
111. Werbkowice st. 17	133
112. Werbkowice st. 18	134
113. Werbkowice st. 19	135
114. Werbkowice st. 20	136
115. Werbkowice st. 21	137
116. Werbkowice st. 22	138
117. Werbkowice st. 23	139
118. Werbkowice st. 24	140
119. Werbkowice st. 25	141
120. Werbkowice st. 26	142
121. Werbkowice st. 27	143
122. Werbkowice st. 28	144
123. Alojzów st. 9	145
124. Terebiń st. 70	146

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027**OBSZAR AZP NR 88-94**

Lp. Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1. Terebiń st. 11	102
2. Terebiń st. 19	106
3. Terebiń st. 20	107

OBSZAR AZP NR 89-91

Lp. Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1. Honiatycze Kolonia st. 2	181
2. Honiatycze Kolonia st. 3	182
3. Honiatycze Kolonia st. 4	183
4. Honiatycze Kolonia st. 5	184
5. Honiatycze Kolonia st. 6	185
6. Honiatycze Kolonia st. 7	186
7. Honiatycze Kolonia st. 8	187
8. Honiatycze st. 11	188
9. Honiatycze st. 12	189

OBSZAR AZP NR 89-92

Lp. Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1. Wronowice st. 4	5
2. Turkowice st. 14	16
3. Honiatycze st. 1	18
4. Honiatycze st. 2	19
5. Honiatycze st. 3	20
6. Honiatycze st. 4	21
7. Honiatycze st. 5	22
8. Honiatycze st. 6	23

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

9. Honiatycze st. 7	24
10. Honiatycze st. 8	25
11. Honiatycze st. 9	26
12. Honiatycze st. 10	27
13. Honiatyczki st. 3	28
14. Honiatyczki st. 4	29
15. Honiatyczki st. 5	30
16. Honiatyczki st. 6	31
17. Honiatyczki st. 7	32
18. Honiatyczki st. 8	33
19. Honiatyczki st. 9	34
20. Honiatyczki st. 10	35
21. Honiatyczki st. 11	36
22. Honiatyczki st. 12	37
23. Honiatyczki st. 13	38
24. Honiatyczki st. 14	39
25. Honiatyczki st. 15	40
26. Honiatyczki st. 16	41
27. Honiatyczki st. 17	42
28. Honiatyczki st. 18	43
29. Honiatyczki st. 19	44
30. Honiatyczki st. 20	45
31. Honiatyczki st. 21	46
32. Honiatyczki st. 22	47
33. Honiatyczki st. 23	48
34. Honiatycze Kolonia st. 1	49
35. Malice st. 2	53
36. Malice st. 3	54
37. Malice st. 4	55
38. Kotorów st. 2	56
39. Kotorów st. 3	57
40. Kotorów st. 4	58
41. Wronowice st. 6	59
42. Wronowice st. 7	60
43. Wronowice st. 8	61
44. Wronowice st. 9	62
45. Wronowice st. 10	63
46. Wronowice st. 11	64
47. Wronowice st. 12	65
48. Wronowice st. 13	66
49. Wronowice st. 14	67
50. Wronowice st. 15	68

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

51. Wronowice st. 16	69
52. Wronowice st. 17	70
53. Wronowice st. 18	71
54. Wronowice st. 19	72
55. Wronowice st. 20	73
56. Wronowice st. 21	74
57. Wronowice st. 22	75
58. Wronowice st. 23	76
59. Wronowice st. 24	77
60. Wronowice st. 25	78
61. Turkowice st. 15	94
62. Turkowice st. 16	95
63. Turkowice st. 17	96
64. Wronowice st. 46	117
65. Wronowice st. 47	123
66. Wronowice st. 48	124
67. Wronowice st. 49	125
68. Wronowice st. 50	126
69. Wronowice st. 51	127
70. Wronowice st. 52	128
71. Wronowice st. 53	129
72. Wronowice st. 54	130
73. Wronowice st. 55	131
74. Wronowice st. 56	132
75. Wronowice st. 57	133
76. Wronowice st. 58	134
77. Wronowice st. 59	135
78. Wronowice st. 60	136
79. Wronowice st. 61	137
80. Wronowice st. 62	138
81. Wronowice st. 63	139
82. Wronowice st. 64	140
83. Wronowice st. 65	141
84. Wronowice st. 66	142
85. Wronowice st. 67	154
86. Wronowice st. 68	155
87. Wronowice st. 69	156
88. Wronowice st. 70	157
89. Wronowice st. 71	166
90. Wronowice st. 72	167
91. Turkowice st. 25	143
92. Turkowice st. 26	144

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

93. Turkowice st. 27	145
94. Turkowice st. 28	146
95. Turkowice st. 29	147
96. Turkowice st. 30	148
97. Turkowice st. 31	149
98. Turkowice st. 32	150
99. Turkowice st. 33	151
100. Turkowice st. 34	152
101. Turkowice st. 35	153
102. Turkowice st. 36	154
103. Turkowice st. 37	155

OBSZAR AZP NR 89-93

Lp. Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1. Sahryń st. 1	1
2. Sahryń st. 12	21
3. Sahryń st. 13	22
4. Sahryń st. 14	23
5. Zagajnik st. 1	24
6. Zagajnik st. 2	25
7. Sahryń st. 15	35
8. Sahryń st. 16	36
9. Sahryń st. 17	37
10. Sahryń st.18	38
11. Sahryń st. 18	39
12. Sahryń st. 19	40
13. Sahryń st. 20	41
14. Sahryń st. 21	42
15. Sahryń st. 22	43
16. Sahryń st. 23	44
17. Sahryń st. 24	45
18. Sahryń st.25	46
19. Sahryń st. 26	47
20. Sahryń st. 27	48
21. Sahryń st. 28	49
22. Sahryń st. 29	50
23. Sahryń st. 30	51

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

24. Sahryń st. 31	52
25. Sahryń st. 32	53
26. Sahryń st. 33	54
27. Sahryń st. 34	63
28. Sahryń st. 35	64
29. Sahryń st. 36	65
30. Sahryń st. 37	66
31. Terebiń st. 55	67
32. Terebiń st. 56	68
33. Terebiń st. 57	69
34. Terebiń st. 58	70
35. Terebiń st. 59	71
36. Terebiń st. 60	72
37. Terebiń st. 61	73
38. Terebiń st. 62	74
39. Terebin st. 63	75
40. Sahryń st. 38	76
41. Sahryń st. 39	77
42. Sahryń st. 40	78
43. Sahryń st. 41	79
44. Sahryń Górny Kolonia st. 3	80
45. Sahryń Górny Kolonia st. 4	81
46. Sahryń Górny Kolonia st. 5	82
47. Sahryń Górny Kolonia st. 6	83
48. Wronowice st. 6	84
49. Turkowice st. 18	85
50. Turkowice st. 19	86
51. Turkowice st. 20	87
52. Turkowice st. 21	88
53. Turkowice st. 22	89
54. Turkowice st. 23	90
55. Sahryń Górny Kolonia st. 7	91
56. Sahryń Górny Kolonia st. 8	92
57. Turkowice st. 24	93
58. Sahryń st. 43	94
59. Sahryń st. 44	95
60. Sahryń Górny Kolonia st. 9	96
61. Sahryń Górny Kolonia st.10	97
62. Sahryń Górny Kolonia st. 11	98
63. Sahryń Górny Kolonia st. 12	99
64. Wronowice st. 27	100
65. Wronowice st. 28	101

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

66. Wronowice st. 29	102
67. Wronowice st. 30	103
68. Wronowice st. 31	104
69. Wronowice st. 32	105
70. Wronowice st. 33	106
71. Wronowice st. 34	107
72. Sahryń Górny Kolonia st. 13	108
73. Sahryń Górny Kolonia st. 14	109
74. Sahryń Górny Kolonia st. 15	110
75. Sahryń Górny Kolonia st. 16	111
76. Sahryń Górny Kolonia st. 17	112
77. Sahryń Górny Kolonia st. 18	113
78. Sahryń Górny Kolonia st. 19	114
79. Sahryń Górny Kolonia st. 20	115
80. Terebiń st. 64	116
81. Łysa Góra st. 20	117
82. Łysa Góra st. 21	118
83. Łysa Góra st. 22	119
84. Łysa Góra st.23	120
85. Malice st. 18	121
86. Malice st. 19	122
87. Malice st. 20	123
88. Malice st. 21	124
89. Malice st. 22	125
90. Malice st. 23	126
91. Malice st. 24	127
92. Malice st. 25	128
93. Malice st. 26	129
94. Malice st. 27	130
95. Malice st. 28	131
96. Terebiń st. 65	132
97. Malice st. 29	133
98. Terebiń st. 66	134
99. Terebiń st. 67	135
100. Terebiń st. 68	136
101. Sahryń Górny Kolonia st. 21	137
102. Sahryń Górny Kolonia st. 22	138
103. Sahryń Górny Kolonia st. 23	139
104. Wronowice st. 35	140
105. Wronowice st. 36	141
106. Wronowice st. 37	142
107. Wronowice st. 38	143

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

108. Wronowice st. 39	144
109. Wronowice st. 40	145
110. Wronowice st. 41	146
111. Wronowice st. 42	147
112. Wronowice st. 43	148
113. Wronowice st. 44	149
114. Wronowice st. 45	150
115. Sahryń Górny Kolonia st. 24	151
116. Sahryń Górny Kolonia st. 25	152
117. Łysa Góra st. 24	153
118. Łysa Góra st.25	154
119. Terebiń st. 69	155

OBSZAR AZP NR 89-94

Lp. Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1. Dąbrowa Kolonia st. 19	36
2. Terebiń st. 20	37

OBSZAR AZP NR 90-92

Lp. Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1. Wronowice st. 1	36
2. Turkowice st. 3	37
3. Turkowice st. 4	12
4. Turkowice st. 5	15
5. Turkowice st. 57	16
6. Turkowice st. 58	17
7. Turkowice st. 59	28
8. Turkowice st. 38	29
9. Turkowice st. 39	50
10. Turkowice st. 40	127
11. Turkowice st. 41	128
12. Turkowice st. 42	129
13. Turkowice st. 43	130
14. Turkowice st. 44	131

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

15. Turkowice st. 45	132
16. Turkowice st. 46	133
17. Turkowice st. 47	134
18. Turkowice st. 48	135
19. Turkowice st. 49	136
20. Turkowice st. 50	137
21. Turkowice st. 51	153
22. Turkowice st. 52	154
23. Turkowice st. 53	155
24. Turkowice st. 54	156
25. Turkowice st. 55	157
26. Turkowice st. 56	158
27. Wronowice st. 73	159

OBSZAR AZP NR 90-93

Lp. Miejscowość i nr stanowiska w miejscowości	Nr stanowiska na obszarze
1. Adelina st. 1	4
2. Adelina st. 2	5
3. Adelina st. 3	6
4. Adelina st. 4	7
5. Adelina st. 5	8
6. Adelina st. 6	9
7. Adelina st. 7	10
8. Adelina st. 8	11
9. Adelina st. 9	12
10. Adelina st. 10	13
11. Adelina st. 11	14
12. Adelina st. 12	15
13. Turkowice Kolonia st. 7	16
14. Turkowice Kolonia st. 8	17
15. Turkowice Kolonia st. 9	18
16. Turkowice Kolonia st. 10	19
17. Turkowice Kolonia st. 11	20
18. Turkowice Kolonia st. 12	21
19. Turkowice Kolonia st. 13	22
20. Turkowice Kolonia st. 14	23
21. Turkowice Kolonia st. 15	24

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

13. DOKUMENTACJA FOTOGRAFICZNA WYBRANYCH OBIEKTÓW

Werbkowice Figurka NMP

Kaplica Grobowa Lubowieckiej w Malicach

Cmentarz z 1920 z pomnikiem Hostynne

Kolej wąskotorowa

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027

Turkowice Zespół Monastyru Prawosławnego

Zespół Monastyru Prawosławnego

Werbkowice Zespół Pałacowy

Werbkowice Zespół Pałacowy

Kościół w Terebiniu

Figura św. Jana Nepomucena Terebiniec

Stacja Dworcowa Werbkowice

Kaplica Grobowa w Malicach

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY WERBKOWICE NA LATA 2024-2027**BIBLIOGRAFIA**

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 78 poz. 483, ze zm.);
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2022 poz. 840 ze zm.);
3. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2023 poz. 977, ze zm.)
4. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane (Dz. U. 2023, poz.682 ze zm.);
5. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. 2023 poz. 1336 r. poz. ze zm.);
6. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. 2023 poz. 344 ze zm.);
7. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2021 poz.56);
8. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014-2017
9. E. Niedzwiedz, J. Niedzwiedz, J. Siudak „Dzieje miejscowości gminy Werbkowice powiat hrubieszowski”.